د. کەماڵ [illegible]ەر ئەحمەد

ئافرەت لە مێژوودا

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

(کورتە باسێکی مێژوویی و کۆمەڵایەتی)

د. کەمال مەزهەر ئەحمەد

ئافرەت لە مێژوودا

(کورتە باسێکی مێژوویی و کۆمەڵایەتی)

چاپخانەی «الحوادث»

بەغدا – ١٩٨١

پێشەکی

« ئافرەت نیوەی کۆمەڵە » ، « ئافرەت هیچی لە پیاو کەمتر نی‌یە » ، « کۆمەڵ بێ ئافرەت وەك مەلی تاك باڵە » • قسەی لەم جۆرو بابەتە فەرهەنگی هەموو زمانێکی پڕ کردۆتەوە • ئیمڕۆکە بە دەگمەن خوێنـدەواری وا هەڵدەکەوێت لـە دڵیشدا نەبێت بـە سەرزاری‌ی لایەنگری مافی تەواوی ئافرەت نەبێت • خوا هەڵناگرێ هی ئەوتۆش زۆرە لـە دەرەوە ئـالای یەکسانی‌و لە ماڵـەوە تێـلای بـێ سانی‌ی هەڵگرتووە • هەر چۆن بێت مەسەلەی ئافرەت‌و شوێنی لە کۆمەڵدا باسێکی گرنگەو هەموو کات لێدوان‌و لێکۆڵینەوە هەڵدەگرێت •

لەم چەندانەدا لێکۆڵینەوەیەکم لـە « یەکیەتی ئافرەتانـی عیراق »ەوە بۆ نرخاندن بۆ هات • لە کاتی هەڵسەنگاندنیدا هەستم کرد کەرەستەیەکی باشم دەربارەی ئافـرەت لا کۆبۆتەوە کە بۆ بەرهەمێکی مێژوویی‌و هەمان کات کۆمەڵایەتی دەست دەدات • بە دڵیش حەز دەکەم دیاریم بۆ هەموو کۆڵەکە گەورەکانی گەلەکەم هەبێت • کەواتە دەبوو ئەم بەرهەمە لە دایك بێت •

سەرچاوەکانی ئەم کتێبە زۆرو جیاوازن ، بەشێکیان دێڕ دێڕ لەم گۆڤارو لەو ڕۆژنامە کۆکراونەتەوە ، بەشێکیشیان سەرچاوەی فەلسەفیو ئەنسکلۆپیدینو ئەوانیتریـان سەرچاوەی گشتین کـە کتێبی ئەوتۆیان تێدایە بۆ مەیدانی خۆی قووڵو بەنرخە بەڵام بـۆ ئەم بەرهەمەی من تەنها چەند دێڕێکم لێی وەرگرتووە (١)•

هەرچۆن بێت هیوادارم بەم کارەم خزمەتێکم کردبێت • بەلای خۆمەوە بەر لە هەموو شت ئەم بەرهەمە دیارییەکی بچوکە بـــە دڵ پێشکەشی دەکەم بە ئافرەتی سەربەرزی کورد ، بەو دایکو خوشکو کیژە دڵسۆزانەی سەرمان پێیان گەیشتۆتە کەشـکەلانی فەلەك !

× × ×

---

(١) بە وێنە : عبدالله عفيفي ، المرأة العربية في جاهليتها واسلامها ، الاجزاء ١ ـ ٣ ، القاهرة ، بلا •

بەهاری کورتی ئافرەت

ئافرەتو کشتوکاڵ . پەیدابوونی
خێزان . مێردزۆریی . چۆن
باوك منداڵی خۆی ناسی‌یەوە .
کەڕو لاڵەکانی ڕۆژهەڵات .

لە سەردەمێکی زۆر کۆنی مێژوودا نەبێت کە ئافرەت تێیدا یەکەمی کۆمەڵێکی یەکجار سادەو ساکار بوو ئیتر لەوەدوا ئافرەت هەر زەلیلی ماڵو ژێردەستەی ئاغایەتی پیاو بووە • ئەو باری سەر شانی ئافرەت تا ئیمڕۆش لە زوربەی هەرە زۆری ناوچەکانی جیهاندا هەر وەك جاری جاران قورسە • لە ڕوانگەی تێکڕای مێژووی بەسەرهاتی ئافرەتەوە دەتوانین زوربەی ئاڵو گۆڕەکانی کۆمەڵو ڕادەی بەرەوپێش چونی ببینین •

سەرەتا کە مرۆڤ نیمچە ئاژەڵێکی بێ پەروا بوو ئافرەت گیرۆدەی هیچ بەندێك نەبوو • ئەوساکە شتێك نەبوو پێی بووترێت خێزان • هیچ پیاوێك منداڵی خۆی نەدەناسی‌یەوە ، لەو وابوو ئافرەت وەك درەخت بەر دەگرێت ، پیاویش نەبێت ئەو زاووزێی خۆی هەر دەکات • لەبەر ئەوە منداڵ تا لە خەم دەڕەخسا تەنها بە کۆڵی دایکی‌یەوە بوو •

بەخێو کردنی بەو جۆرەی منداڵ زۆر ئەرکی ژیانی خستە سەر شانی ئافرەت • ئەمیان ، بەپێچەوانـەی پیاوەوە ، دەبوو مشـوری خۆراكو پۆشاكو پاراستنی خۆیو منـداڵەکانی بخوات • ئافـرەت زۆر لە پیاو زیاتر عەوداڵی بەروبومی دارو درەختو گژو گیا بوو ، بۆیەکا وا پێ دەچێت کشتوکاڵ ـ یەکەم بەردی گەورەی بناغـەی شارستانەتی مرۆڤ ـ بەرهەمی بیری ئەو بێت کە دیسان وا پێ دەچێت ئەوسا لە بیری پیاو تیژتر بوبێت •

ئافرەتو کشتوکاڵ وا تێکەڵ بە یەك بوون کە ئەو ، نەك پیاو ، بووە خواوەندی پیتو بەرەکەت لە سەرەتای پەیدا بوونی ئاییندا • ئەو سەردەمەش کە بیری ساکاری مرۆڤ بۆ ئەوە چوو قوربانی بداتە خوا دەستکردەکانی خۆی بەو نیازەی دڵیان نەرم بێت بەڵکو گەشە بە بەرهەمی ساڵانەی بدەنو لە بەڵای ناگەهان دووری بخەنەوە ، ئافرەت بووە قۆچی ئەو قوربانی‌یە • لە زۆر شوێـن بـەر لە تـۆو وەشاندن بازی ڕەشی بەخت بەسەر کچێکی گەنجەوە دەنیشتەوە کە ونجن ونجن دەکراو پارچەکانی وەك مـوفەڕك تێـکەڵ بە خاکی کێڵراو دەکرا • ئەستیکەکانی مەکسیك لەگەڵ سەرەتای پێگەیشتنی گەنمەشامیدا سەری کچێکی گەنجیان بۆ دەکردە دیاری‌ی دەستیانو بە خوێنی گەرمی ئاوڕشێنی گوڵە زەردەکانیان دەکرد ، لەگـەڵ دروێنەشیدا داپیرەیەکیان کەوڵ دەکردو پێستەکەیان پێشکەشی مەلا گەورە دەکرد نەبا سەرما ، خوا نەکەردە ، زەفەری پێ بەرێت •

ئافرەت سەرەتا گەنموجۆی دۆزی‌یەوە ، بەڵام دوایی فێری چاندنی بەرهەمی تری وەك کەتانیش بـوو • ئەمە بـیری ئافرەتی خستە سەر ڕێگەی چنین کە بەرهەمێکی گرنگی تری شارستانەتی کۆنە • لەو ڕۆژەوە چنین‌و دەرزی‌و درومان بوونە پیشەی ئافرەت• بەڵام ئەوساکە درومان بەنیوەیی بوو ، پیاو کە لە ڕاوەشکار دەهاتەوە خۆی پێستی نێچیرەکەی کەوڵ دەکردو ئینجا بە چیچکانەوە دەکەوتە درومانی •

دیاردەی هەرە گەورەو بەکەڵکی ژیان ئەوەیە کە ناتوانێت لە عاستی خۆیدا بووەستێت • بەپێی ئەو یاسا چەسپاوە مرۆڤی سەردەمی کۆن هەرچەندە لەسەر خۆ بەڵام بێ وچان هەنگاوی بەرەو پێشەوە دەنا ، نەوە دوای نەوە ئەرکی زیاتر دەبوو تا وای لێ هات نەتوانێت بە تەنها ژیانی ڕۆژانەی بەڕێوەبەرێت ، دەبوو هەر یەکە لایەك لـە ئەرکەکانی ژیان بگرێتە ئەستۆ ، واتە دابەش کـردنی کار هاتە ناوەوە • بەم جۆرە ژیانی پێکەوەی ئادەمـیزادو دروسـت بـوونی خاووخێزان خۆی داسەپاند • ئەم کارە لە ڕەوڕەی بەرەوپێـش چوونی ئادەمیزادا نەك هەنگاو ، بەڵبو بازێکی یەکجار گەورە بوو •

لەگەڵ ئەوەش ئافرەت دەسەڵاتی خۆی نەدۆڕاند • منـداڵ هەر بە ناوی دایکەوە ناو دەبرا ، خاڵوان پشتی ڕاستەقینەو جێگەی بڕواو متمانە بوون • عێل‌و هۆزو تـیرە لە دایـکەوە دەسـتیان پێ دەکرد • ئەوسا شتێك نەبوو پێی بڵێن گواستنەوەی ئافرەت بۆ ماڵە

مێرد ، لانەی کامیان باشتر بوایە ئەوی تریان دەچووە خزمەتی ، زۆربەی جاریش وا ڕێك دەکەوت زاوا بە خۆیو شڕو شیتاڵی‌یەوە رووی دەکردە ماڵە بووك • جیابووتەوەش بە دەست ئافرەت بوو ، کەی گەیشتە ئەو بڕیارە دەبوو بێ سێو دوو ماڵو منداڵو هەوێکانی(!) بەجێ بهێڵێت • ئەو ڕۆژگارە لە چین ماڵو ناو ماڵ هەمووی هی ژن بوو نەك پیاو کە تەنانەت بە دەگمەنو زۆر جار بە پەلە تەنها بۆ کاری خێر سەری دەکرد بە ماڵدا •

ئەو سەردەمە ئافرەت مێردی بە چەند پیاوێك دەکردو بۆ خۆشی ئەوانی هەڵدەبژارد • شایانی باسە تاوەکو ئێستەش چەند هۆزێکی هەرە دواکەوتووی ئاسیاو ئەفریقیا پەیڕەوی‌ی ئەو نەریتە دەکەن • لە مالیزیا هۆزی ئەوتۆ هەیە کچ تێیدا شوو بە چەند برایەك دەکات ، هەر شەوەی لەگەڵ یەکێکیان دەنوێت ، دەستەبرا دەبنە هەوێی یەکترو کەم وا ڕێك دەکەوێت دانویان پێکەوە بکوڵێت•

لەگەڵ زیاتر چەسپ بوونی دابەش کردنی کارو زیاتر جێگیر بوونی پیاو لە شوێنێکدا دیاردەی مێردزۆری‌ی بەرەو پوکانەوە رۆیشت • فێربوونی بەخێوکردنی ئاژەڵ دەوری گەورەی لەمەدا بینی • بەر لەو فێربوونە پیاو بە ڕاوەشکارەوە خەریك بوو ، لەم لاو لەو لا بەدوای نێچیردا دەگەڕا بۆیەکا کەم دەکەوتە ماڵەوە • بەڵام وا بەشێك لە ئاژەڵی دەستەمۆ کردو کەوتە پەروەردە کردنیان، کەواتە ئەو گۆشتەی عەوداڵی بوو هاتە بەر دەستی بۆیەکا وەك جاری

جاران پێویستی بە ڕاوەشکار نەما ، مەگەر بۆ گۆشتێکی ناسکی وەك ئاسكو پۆڕ جارو بار تیرو کەوانی هەڵبگرتایەو بەرەو لوتکەی شاخو ناو دارستانەکان بکەوتبایە ڕێ •

بەم جۆرە پیاو گەلێك لە جاران زیاتر بە ماڵەوە بەسترایەوە ، کەلوپەلی زۆر بوو ، زیاتریش دەیناسینەوە • وردە وردە لەوەش گەیشت کە ئافرەت وەك دار بەر ناگرێت • لەمەدا خێری ئەو ئافرەتە ناشرینانە بنووسرێ کە پیاوان توخنیان نەدەکەوتن ! کەواتە منداڵانی ئافرەت دەبێت هەر یەکەیان هی یەکێك لە مێردەکانی بێت • ئەمە ڕێگەی بۆ تاك مێردیی خۆش کرد ، چونکە بێ ئەو نەدەکرا پیاو منداڵی خۆ بناسێتەوە ، ئەو منداڵەی کە ڕۆژ بە ڕۆژ زیاتر پێوەی دەلکاو خۆشتری دەویست •

وێڕای ئەوە دیار نەبوونی باوك بە هۆی زۆر مێردیی‌یەوە دەبووە هۆی بەرەوڕووبوونەوەی میراتی بۆ کەسو کاری دایکی کە گومان لە شیرازەی خزمایەتی‌یاندا نەبوو • کەواتە ئەو پیاوەی دەمرد بەو داخەوە سەری دەنایەوە کە نەیدەزانی کام لەو زاڕۆڵانەی ساڵەهای ساڵ لەگەڵیان ژیاوە دەقاو دەق هی ئەون • تەنانەت گومانی لەوانەشیان دەکرد کە کوتومت چوبونەوە سەر خۆی • ئەمە نە لەگەڵ هەستو ئارەزووی مرۆڤو نە لەگەڵ بەرژەوەندی‌یە ئابووری‌یەکانیدا نەدەگونجا • بەم جۆرە ڕێگەی دروست بوونی خێزانی تاك مێردیی هێندەی تر خۆش بوو •

سروشتیش دەوری خۆی بینی • ئادەمیزاد هەرچۆن بـوو لەوە گەیشت کە بەرهەمی ئەو زاوو زێیەی لە ژنو مێردی خزم دەکەوێتەوە وەك ئەو بەرهەمە لەش ساغو چاپوكو چالاك نییە کە لەو ژنو مێردانە دەکەونەوە کە بە خوێی چێشت بە یەك ناگەن • هەر لەبەر ئەوەشە ڕۆژهەڵاتی ئێمە ، بەپێچەوانەی ئەوروپاوە ، پڕ لە گێلو کەڕو لاڵە •

کەوابێ ژیانی خێزانی ڕێكو پێكو خستنەوەی نەوەی لێهاتوو لەگەڵ ڕەشبەڵەکی ناو دەستەو دایەرەیەکی تەسکدا نەدەگونجا • زۆر جاریش ژنخوازیی لە عێلو تیرەیتر دەبووە پشتو مایەی دەسەڵاتو زۆر بوونی سامان •

پێکرا هەموو ئەمانە خێزانی نوێیان بۆ مرۆڤ داتاشی • بەڵام بەپێی نەریت تا ماوەیەك ئافرەت سەرتاپای دەسـەڵاتی لەم جـۆرە خێزانەدا نەدۆڕاندو کۆتەڵی بەجارێك نەڕوخا •

پایەبەرزیی ئافرەتی زوو لە ئاینیشدا ڕەنگی دایەوە • بەشێکی زۆر لە خواوەندە دەستکردەکانی کۆن ئافرەت بوون • بتەکانـی مەککە لە شێوەی ژندا دروست کرابوون • بەر لە عیسا لە سەردەمی ڕۆمانەکاندا لە ئیتالیا بت پەرستی ئەوتۆ هەبوون بە چەقۆ بەردەبوونە زەکەریان تاوەکو زیاتر بچنەوە سەر ئافرەت !

ڕۆژی ڕەشی ئافرەت

داوێن پیسی . عەباو پەچە . کوڕ
پەرستی، ژن زۆری، کۆرنێلیاو
میسالینا . مەکرو جامبازی ی
ئافرەت. پیاوی ژنانی. دیوەخان و
چایخانە . حەمامی ژنان . سوورو
سپیاو .

بەهاری ئافرەت تەمەنی کورت بوو . زۆری نەبرد ژیان خراپ تای تەرازووی بە لای پیاودا شکاندەوە . ئافرەت یەك لە دوای یەك مافەکانی لەکیس چوون ، لە زۆر شوێن بووە کەلوپەلێکی هەرزان ، بووە کارەکەرو کەنیزەك، خۆ گەر خۆو بەخت جوانی ی بۆی بهێنایە ئەوساکە ئەوپەڕەکەی دەبووە بووکەشووشە یا بووکەسەماکەرەی پیاو .

بەشێك لە دیاردە نالەبارەکانی باری ژیانی نوێی ئافرەت شێوازی هەڵگەڕاوەی نەریتی کۆن بوون . بۆ ئەوەی نمونەی ئەم باسەمان پێ قوت بدرێت پێویستە ئەوە بێنینەوە یاد کە دەست هەڵگرتن لە نەریت کارێکی ئاسان نی یە . هەروەها چەند کۆمەڵ دواکەوتوتر بێت هێند زیاتر پەرۆشی نەریتی کۆن دەبێت ، گەلێك جار بەر لەوەی دەستی لێ هەڵبگرێت بەرگی نوێی بەبەردا دەکات .

کە خێزانی نوێ پەیدا بوو لە گەلێك شوێن و ناوچە زۆرمێردی ی کۆن بەم جۆرە ڕەنگی دایەوە: شەوی یەکەم ئەو خزم و هاوڕێیانەی

بۆ ئاهەنگی گواستنەوە بانگ‌دەکران بەر لە زاوا یەك بە دوای یەکدا بە نۆبووك دەگەیشتن . تا ماوەیەك لەمەوبەر زۆر هۆزی دواکەوتووی ئەفەریقایی بە شانازی‌یەوە پەیرەوی‌ی ئەم نەریتەیان دەکرد . ئاغاو دەسەڵاتداری گەلێك ناوچەو مەڵبەند ئەم نەریتەیان قۆستەوەو بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ کردیانە ماڵ بەسەر بووکی مسکێنەکانیانەوە کە شەوی یەکەمیان بۆ جەنابی ئاغا بوو .

شایانی باسە دانەری بناغەی لێکۆڵینەوەی مێژووی خێزان زانای سویسری‌ی بەناوبانگ یۆحەننا باخۆفن (١٨١٥ – ١٨٨٧) دوای لێکۆڵینەوەیەکی وردو قووڵ شەرەفی گەورەی دامەزراندنی خێزانی بەخشیوە بە ئافرەت . وەك ئەو دەڵێت ئافرەت بەر لە پیاوو زیاتر لەو قێزی لە خێزانی زۆرمێردی‌ی دەبۆوە . باری ژیان‌و ناسکی‌ی هەست کارێکی ئەوتۆیان کرد ئافرەت لە پیاو زیاتر پەرۆشی پاراستنی خێزان بێت ، تایبەت لەبەر ئەوەش کە تێکچونی ئەو لانەیە زوربەی جار ماڵ وێرانی‌و برسێتی‌و سەرگەردانی‌ی بۆ خۆی‌و زارۆڵەکانی دەهێنا . ئەو ترسە کارێکی وای کرد ئافرەت بۆ پیاو دڵسۆزتر بێت وەك لە پیاو بۆ ئافرەت . ئەمیان بەدەگمەن‌و ئەویان بێ‌دەگمەن داوێن پیسە .

ئا لێرەدا ، واتە لە مەسەلەی داوێن‌پیسیدا ، دەست درێژی‌ی کۆمەڵ بۆ سەر ئافرەت رووت‌و قووت لە هەموو شت زیاتر خۆ دەنوێنێت . داوێن‌پیسی‌ی بێ‌دەگمەنی پیاو تا ئیمڕۆش لە زۆر

قوژبنی ئەم جیهانە پان‌و بەرینەدا کارێکی دەستەبرای ئاسایی‌یە • کەچی داوێن‌پیسی‌ی دەگمەنی ئافرەت کە زۆر جار خۆفرۆشتنی ناچاری‌یە بۆ لەتە کولێرەیەك یا گەزێك جاو ئەو تاوانە گەورەیەیە کە کەس ، بە ئافرەتەکە خۆشی‌یەوە ، پێی ڕازی نابێـت • لـەو بڕوایەدام بە درێژایی مێژوو هیچ پیاوێك لەسـەر داوێن پیسی‌ی خۆی نەکوشتبێ ، کەچی تا ئێستە بە هەزاران کیژۆڵەی ناسـك بوونەتە قۆچی قوربانی‌ی ئەو کارە کە دەبێت بۆ هەردوو لا وەك یاك مایەی شەرم‌و شورەیی بێت • خۆ گەر زیاتر عەودالی ڕاستی‌و یەکسانی‌ی بین ئەوا دەبێت بلێین دەبوو بە درێژایی مێژوو سزای داوێن‌پیسی‌ی پیاو لە هی ئافرەت زیاتر بێت ، چونکە تا ئەم چەندانەی دواییش لە سەرتاپای جیهاندا پیاو مافی هەڵبژاردنی هاوسەری هەبوو نەك ئافرەت کە زۆر جار ناچار دەبوو مێرد بە هی وا بکات کە تـا مردن جێگەی لە دڵیدا نەدەبۆوە •

با لێرەدا چەند نمونەیەکی مانادار‌ی بڕیاری بێ مانای کۆمەڵ لەم بارەیەوە بهێنمەوە • زاناو نووسەری گەورەی ڕۆمانە کۆنەکان، ئەو پیاوەی یەکەم کەس بوو مێژووی بە زمانی لاتینی نووسی‌یەوە ، موفەتیشی باڵای وڵات مارکۆس پۆرسیۆس دەوروبەری ٢٠٠ سـاڵ پێش عیسا ڕووی کردۆتە پیاوو پێی وتووە :

« گەر بە داوێن‌پیسی‌ی ژنەکەت زانی بۆت هەیە بێ ترسی دادگەو سزا یا پرسینەوە لەتوکوتی بکەیت • خۆ گەر هاتوو

ئەو بە داوێن‌پیسی‌ی تۆی زانی بۆی نی‌یە پەنجەت بۆ بهێنێت •
هەرچۆن بێت ئافرەت ئەو مافەی نی‌یە » •

دوای شازدە سەدە لەو فەرمایشتەی مارکۆس پۆرسیۆس کە دەبێت بۆ خۆی زۆر داوێن‌پیس بوبێت ، مافی پیاو لە ئەوروپای ڕۆژئاوا بێ کەم‌و زۆر بەم جۆرە تۆمار کراوە :

« مێرد دەتوانێت لە هاوسەری بدات‌و بریندار بکات ،
بۆی هەیە سەرتاپا دای‌تلیشێنێت‌و پێی لە خوێنیدا بگەوزێنێت •
ئەو پیاوە گوناهی ناگات گەر ئاە لە ژنەکەیدا مابوو برینەکەی
بۆ بدروێتەوە » •

هەر ئەو سەردەمە زۆر جار پیاوە داوێن‌پیسەکان ئافرەتی داوێن‌پیسیان شاربەدەر دەکرد ، یا رووت‌و قووتیان دەکردەوە ، خۆڵ‌و دۆیان بەسەردا دەکردو بەو جۆرە بە دەم هوهاوە بە ناو شاردا دەیان گێڕاو ئینجا بۆ چەند ڕۆژێك بە کۆڵەکەیەکیانەوە دەبەستەوە تا پیاوان بیکەنە عیبرەت بۆ ژنان • میسری‌یە کۆنەکان سزای ئافرەتی داوێن‌پیسیان لەمەدونیادا دەدا ، بەڵام سزای پیاوی داوێن‌پیسیان کردبووە قەرزی ئەوەدونیا •

باپیرەگەورەی باخ‌و ئەنەشتاین‌و برێخت دەیانگوت گوێ مەدەنی ، چۆنتان بێ خۆشە ئاوەها پێستی ئافرەت کەوڵ کەن ، بێ ترس‌و دوو دڵی‌ی بی‌گورن ، دای ماڵن ، ئەو کافرە نۆ پێستی هەیە !

بەم جۆرە ئافرەت بووە کەلوپەلی نیمچە بێ گیانی پیاو کە بەرە بەرە وای لێ کرد خۆی لەبیر بچێتەوەو وابزانێت باری قورسی سەر شانی لە ژیان و سروشتەوە هاتووە نەك لــە کۆمەڵــەوە •

ئــاژەڵ و مەلیش ، نــەك تەنهــا مــرۆڤ ، شتی خۆشەویست دەشارنەوە ، بەڵام ئەوان مێینەیان نەبۆتە کەلوپەلی نێرینەیان تاوەکو لە چاو دووری بخەنەوە • لای مرۆڤ کار وای لێ هات : لە هــەر شوێنێك ئافرەت بۆ کار پێویست نەبوایە ماڵ دەبووە لانەی شەوو ڕۆژی •

دیارە ئافرەت وەك کەلوپەل بێ گیان نی یە ، هاتوچۆ دەکات و لەوانەیە بۆ کاری پێویست رێــگەی بکەوێتــە دەرێ یــا بیــانی ی و نەناسیاو رێگەیان بکــەوێتە مــاڵی • پیاوی قورمســاغ فێڵی خــۆی دۆزی یەوە : جل و بەرگی ئاوداوان و دوای ئەو پەچــەو سەرپۆشی داهێنا کە وا پێ دەچێت ئەکەدی یەکان بــەر لە گــەلانی کــۆنی تری جیهان بەکاریان هێنابێت • بیانووشی بە دەستەوە بوو ، گوایە پیاو بەو کارەی دەیویست ئافرەتی خۆی لە ئافرەتی خراپ جیا بکاتەوە •

لە زۆر شوێن پیاو داهێنانی پەچەو سەرپۆشی قۆستەوە • هەر ئەوەندە پێغەمبەر (د • خ •) ویستی دوازدە ژنەکەی خۆی بە پەچەو سەرپۆش لە ئافرەتی تر جیا بکاتەوە سەرتاپای پیاوانی مەککەو مەدینە لاساییان کردەوە •

لەگەڵ گەورە بوونی پیاوو زەلیل بوونی ئافرەتدا نرخی کوڕ بەرزو هی کچ نزم بۆوە • سەردەمی هەرە زوو کە هێشتا جیاوازی ی

لە نێوانی ئافرەتو پیاودا دروست نەبوبو کەس کچو کوڕی لێك جیانەدەکردەوە ، هەر کامیان خوا بیدایە مایەی شادیی بوو • بەڵام بۆ تەمەنی مێژوو زۆری نەبرد کوڕ بووە زێڕ تەڵا کچیش مایەی بەڵا • لە سەردەمی بابلییەکاندا ئەو ئافرەتەی منداڵی لەبار خۆی بردایە ، کە لەوانە بوو کوڕ بێت ، تیرەباران دەکراو لاشەی دەکرایە خۆراکی قەلو داڵ • بەر لە ئیسلام لە نیمچە دورگەی عەرەب کچ زیندەبەچاڵ دەکرا •

لە هندستان ئەو پیاوەی کوڕی نەبوایە دەستوبرد کچەکانی دەدا بە شوو ، یەکەم کوڕی هەرکامێکیان بوایە دەبووە کوڕی ئەو ، دوای شیرەگۆشە جارێکی‌تر باوەشی دایکی نەئەدییەوە • خۆ ئەگەر پیاوێك کچیشی نەبوایە ئەوسا دەبوو خێزانی بۆ کوڕ لەگەڵ یەکێك لە برایانی یا خزمانی بنوێت ! ڕۆمانەکان لە کاتی مارەبڕیدا دەیاننوسی پیاو بۆ کوڕ حەبێ یا عەتیی خواستووە • خۆ گەر خوانەکەردە ئەو ئافرەتە کوڕی نەبوایە دەبوو مێردەکەی لێی جیا بێتەوە ئەگەرچی زۆر زۆریشی خۆش‌بویستایە •

لە یۆنانی ڕۆژگاری پێش عیسا ئەو ماڵەی کچیان ببوایە سەرەپەتێکی خوریو بۆ کوڕ تاجەگوڵینەیەکی گەڵا زەیتونی ڕازاوەیان بە بەر قاپیی ماڵەکەیاندا هەڵدەواسی ، یەکەمیان دەیگوت قوڕبەسەرێکمان بووە لەوانەی کاریان چنینو دەرزیو درومانە ، دووەمیشیان مژدەی شادیی ئیمڕۆ بەختی بەرزیی

دواڕۆژی ڕادەگەیاند • زۆر جاریش باوك ئەو سەرەبەتە پیسەی لە کیس نەئەدا ، کۆرپەی قومات نەکراوی دەبردە سەرەنوێلکێکی دوورو فڕێی دەدا • نووسەرێکی یۆنانی بەر لە دوو هەزار ساڵو شتێك نووسیویە دەڵێت :

« کوڕ پەروەردە دەکرێت بـا کەسوکاریشی زەنگین بن » • کچیش تووڕ دەدرێت با کەسوکاریشی زەنگین بن » •

ئەو کچەش کە « بەخت » بۆی دەهێناو توڕ نەئەدرایـــە سەرەنوێلك چارەنووسی بە دەست باوکی‌یەوە لە چارەنووسی دایکی ڕەشتر دەبوو • عیبرانی‌یـەکان کە باپـیرە گەورەی جووەکانی ئیمڕۆن ، کچیان لە بازاڕ دەفرۆشت • باوك بۆی هەبوو کچەکەی بخاتە کارخانەوە ، یا بەرامبـەر پـادداشتێـکی کەم کچێنی‌یەکەی ببەخشێت بە پارەدارێك ، یا لەسەر بێشکان بەشووی بدات ، یا کەی ویستی لە مێردەکەی بسێنێتەوە • لەوەش سەیرتر : زۆر جار ژن دەبووە ماڵی هۆزی مێردەکەی ، گەر بەر لەوەی کوڕێکی ببوایە مێردەکەی بمردایە دەبوو شوو بکاتە یەکێك لە براکانـی خواڵێخۆشبوو هیچ نەبێت تا کوڕێکی لێی دەبوو کە بە ناوی مێردی یەکەمەوە تۆمار دەکرا •

کوڕ یەکێك بوو لەو هۆیانەی ژنزۆری‌یان دروست کرد • ئەو پیاوەی لە ژنی یەکەمی کوڕی نەبوایە ژنی بەسەر دەهێنا ، لەمیشیان نەیبوایە یەکێکی‌تری بەسەر دەهێنا • یەکێك لە شاعیرە

کۆنەکانی یۆنان دەیگوت : « ژن هێنان بەڵایەکەو بە ملەوەیە چونکە بێ ئەو بەڵایە ناتوانین بگەینە ئەو قەڵایەی ناوی کوڕە » •
هەر بە پێی فەرمایشتی ئەو گەر وا نەبێت بۆ پیاو وا باشترە ئافرەت بکڕێت و کەی ویستی بیخاتە بەر جووت •

کە کوڕ وابێت دایك حەقی بوو ڕۆژی هەزارو یەك جار بە بەر چاوی زەقی خوشکانەوە خۆی بە دەوری سەریدا بگێڕێت •

زۆرژنیش مەینەتی‌ی سەیری‌ی بۆ ئافرەت هێنا • بە هەزارانیان لە تاو هەوێ و جیاوازکاری‌ی مێرد خۆیان کردە خۆراکی ئاگرو ماسی • چینی‌یە کۆنەکان زۆر جار هەموو کچەکانیان بەسەر یەکەوە دەدایە شوو ، بەڵام بە یەك پیاو ، خوشکانی دوێنێ دەبوونە هەوێی ئیمڕۆ ، خوشکایەتی ئیتر دەوری نەدەما •

لەرزوتاو گرانەتاو ڕشانەوەو دەیان نەخۆشی‌ی تر بە کوێنی منداڵیان دەناردە گۆڕستانەکان • لە عیراق تا بیستەکانی ئەم سەدەیەش لە هەزار منداڵی تازە لەدایك بوو ٢٩٠یان گیانیان بە خاك دەسپارد • لە قوژبنی ئەم ژمارەیەوە دەتوانین باشتر باری ژیانی منداڵی زوو بهێنینە بەر چاوی خۆمان ، مردنی زۆرو زووی منداڵ و پێویستی‌ی کوڕ بۆ کار دوو خوی تریان بەسەر مرۆڤدا داسەپاند ، یەکەمیان ژن هێنانی زۆرو ئەوی‌دی‌یان منداڵ زۆری‌ی کە ئەرکی گەورەی هەردوو لایان دیسان کەوتەوە ئەستۆی ئافرەت •

به پێی یاسای ڕۆمانــەکان تەمەنی شووکردن دوازدە ســاڵ بوو ، بەڵام بە دەگمەن کچ تا ئەو تەمەنە دەمایەوە • لە هندستان تەمەنی هەشت ساڵان سەروزیادی بوو بـۆ ئەوەی کــچ لە بــوك بوکێنێی کۆڵانان بکرێتو خۆی بێتە بوکی ڕاستەقینە • هەمان کات چ لە هندستانو چ لە یۆنان ، چ لە ڕۆماو چ لە بۆرما ژن بــۆی بلوایە لەبەر خاتری چاوی کاڵی مێردەکەی ، یا خێلیش بوایە ، ڕۆژی بە لای کەمەوە منداڵێکی دەردەپەڕاند •

بۆ ئەم دوو باسە بە کورتی داستانی ئافرەتێــکی ڕۆمانیتان بۆ دەگێڕمەوە کە ناوی کەوتۆتە سەر لاپەڕەی مێژوو بۆیەکا ژینامەیمان بەدەستەوەیە • ئەو ئافرەتە ناوی کۆرنێلیایە کە پێش عیسا بە دوو سەدە ژیاوە • کچی یەکێك لە دەسەلاتدارانی ڕۆما بوو• زیرەکیو شارەزاییو خوێندەوارییی کۆرنێلیا دەنگی دابۆوە • کە مێردەکەی مرد پاشای میسر داوای کرد ، چەند لەگەڵی خەریك بوون شووی پێ نەکرد ، کۆرنێلیا وەك دایکێکی بەوەفا خۆی بۆ منداڵەکانــی تەرخان کرد کە گەورە پیاوی ناوداریان تێدا هەڵکەوت • ئینجا بــا بێینە ســەر مەبەســت : شیشرونی گوتەبــێژو شاعیری ڕۆمانــیی بەناوبانگ دەڵێت ئەو ڕۆژەی کۆرنێلیا لاشەی مێردەکەی بە خاك سپارد هێشتا دەستەکچ بوو (١) ، بەڵام هەر ئەو ڕۆژەش دوازدە

---

(١) زوربەی سەرچاوە کۆنەکان دەڵێن ئەوساکە تەمەنی کۆرنێلیا٢٥ ساڵ بووە ، بەڵام بە قســەی شیشرۆندا وا پــێ دەچێت لەوەش کەمتر بوبێت •

کوڕی زەردو سوور چواردەوری تەرمی باوکیانو کۆرنێلیای بێوەژنی دایکیان دابوو !

بێ گومان هەموو ئافرەتانی ڕۆما وەك کۆرنێلیا نمونەی شەرەفو دایکایەتی ڕاستەقینە نەبوون • زوڵمی کۆمەڵ زۆریانی خستە داوی هەڵەوە • هەر ئەو دەوروبەرە کلۆدیۆسی پاشای ڕۆما کە لە پەنجا تێپەڕیبوو میسالینای هێنا کە هێشتا بۆنی شیری خاو لە دەمی دەهات • میسالینای چاو گەشی گەردن کەشی ئەبرۆ کەوانی بیوێرایە شەو تا بەیان لەگەڵ منداڵە وردەکانی هاوەڵی لە باخچە فراوانەکانی کۆشكو تەلاری مێردیدا دەکەوتە چاوشارکێ • زۆری نەبرد میسالینا دەستی دایە چاوشارکێیەکی تر تا لە پڕ شێتو شەیدای سیلیۆسی گەنم ڕەنگی باڵابەرزی هەڕەت لاو بوو • میسالینای هەرزەکار گرێی دڵی بۆ زۆر کەس کردەوە تا دەنگوباوی خۆشەویستیی بەر گوێی پاشا کەوتەوە • جارێکی تر کەس چاوی بە میسالینا نەکەوتەوە ، بۆگەنی لەشو لاری ناسکی کیژی بیست ساڵە هەموو ڕۆمای پڕ کردەوە •

بێ گومان نە شەکسپیرو مۆلیێرو تۆلستۆیو نە نووسەرە کەڵەکانی تری جیهان لە خۆڕا نەبوونە شایەری عاشقان ، ئەوانەی لە تاریکە شەودا لە تاو چاوی کاڵی یاری زەوتکراو خۆیان دەهاویشتە باوەشی مەرگەوە ، یا ئەو کیژە ناسکۆلانەی هۆڵە ڕازاوەکانی شارە ناودارەکان کە بە تیلەی چاوێك بە تیری عەشق

گرفتار دەبوون‌و لە تاو شۆخێك دەستیان لە تەخت‌و بەخت‌و کشت سامانی دونیا هەڵدەگرت •

وێڕای مافی جیابوونەوە کە پیاو تاکە خاوەنی بوو بێوەپیاو مافی ژن هێنانەوەی هەبوو ، بەڵام قوڕ بەسەر بێوەژن ، بە دەگمەن هی وایان هەبوو جارێکی‌تر چاوی بە پیاو بکەوێتەوە • لە هندستان هۆزی ئەوتۆ هەبوو دەبوو ژنیان لەتەك لاشەی مێردا خۆیان بسوتێنن • زۆر دوور نەڕۆین بەر لە سەدەیەك دوو میری هندستانی لە ڕۆژێکدا تەواو بوون ، یەکێکیان حەفدەو ئەوی‌تریان سیازدە ژنی هەبوو • بیستونۆیان هەر ئەو ڕۆژە لەگەڵ مێردەکانیان سوتێنران ، سی‌یەمیان لە هەوێکانی بەخت ڕەشتر بوو ، لەبەر ئەوەی سکی هەبوو ڕۆژی سوتاندنی خرایە دوای ناوك بڕینی کۆرپەکەی کە بە شیری مەمکی دایکی زەیستانی شاد نەبوو •

ئافرەت بووە قوربانی‌یەکی تری ئارەزووی پیاوو یاسای کۆمەڵ ، بووە داردەست بۆ زۆرکردنی سەروەت‌و سامان‌و فراوان کردنی زەوی‌و زارو پەرە پێدانی تواناو دەسەڵات • بە هەزاران گوڵاڵە سوورەی ماڵە هەژار لە بەندیخانەی کۆشك‌و تەلاری خواپێداوەکاندا بە سیل‌و دیق وشك بوونەوە • چەندان کیژی ناسك‌و نازدار لەبەر خاتری بستە زەوی‌یەك کرانە پەردەی ئەو دەعەجانی‌و جانەوەرانەوە کە ڕەنگبێ خواوەندی گەورە لە وێنەیانی کردبێتە یاساوڵی تۆقێنەری دۆزەخ • کەژاوەو تەختەڕەوانی ڕازاوە

زۆر کچە میرو پاشایان لە نیشتمانو هاوزوبان دوور خستەوە بـۆ ئەوەی نەبا خـوانەکەردە زەبـرو زۆری بـاوکو کاکیان کەمێك بلەقێت • ئەی چەند هەزار زارۆڵەی سەر بێشکە بوونە ژنی مێردار یا کچی دەم نەپوشکوتو بوونە نرخی ژنی براو ئامۆزا • قازانجی هەموو ئەمانە بۆ پیاو و زیانیان بۆ ئافرەت بوو •

ئافرەت بۆ پاراستنی خۆی بە ناچاری فێری مەکربازیی‌و جامبازیی ، نازو نووزو ڕشتنی بە خەربار فرمێسکی راستو درۆ بوو ، کەچی ئەمەش بۆی بووە لەکە • بڕوا ناکەم زمان هـەبێت ئافرەتی نەکردبێتە مار •

کەوابێت ئافرەت بۆ خۆی هەڵنەگرێت بۆ ژیانی دووەم ، بەڵکو ئەمـە خوایـە لـەوە دونیـا بحەسێتـەوە • لـە ئەوروپای سـەدە ناونجییەکاندا بە هەزاران کیژۆڵەی نازدار ئاودامان بەرگی سپییان پۆشیو خۆیان بۆ ئایینو کڵێسە تەرخانکرد • بـەڵام ئەوانیـش مرۆڤن ، جاری وا هەبوو خۆیان پێ نەدەگیراو ورەیان بەردەدا • زۆریان بە قەرابەی مەی تاڵاوی ژیانیان دەڕەواندەوە • هی واشیان هەبوو مەی دادی نەئەدا ، کەمێـك زیاتـر دەڕۆیشـت • بەڵـگە کژنەکانی کڵێسە پڕن لە نمونەی سەیری ئەو لاپەڕەیـەی تـری تۆماری گەورەی ژیانی ئافرەت • پاپا خۆی پـڕ بـەدەم هاواری دەکرد دەیگوت دێری ئاگاتـا گشت ناوچـەکەی پیس کردووە • ساڵی ١٣٠٠ پاپا بۆنیفێسی هەشتەم بێ سوود ویستی ڕادەیەك بـۆ

ئەو جۆرە ڕەفتارانە دابنێت • یەکێك لە بەڵگەکانی کڵێسە باسی ئەوە دەکات چۆن ئافرەتەکانی دێری لینکۆلن لە ئینگیلتەرە نوێنەری پاپایان ریزگاو کردو هەر بە بەر چاوی خۆیەوە سوێندیان خوارد تا مردن دەست لە ڕابواردن هەڵنەگرن ، ئەمە لە کاتێکدا کە دەبوو ڕۆژی حەوت سەعات بە نوێژو سێ سەعات بە خوێندنەوەی ئینجیلەوە بەرنە سەر •

ە ڕاستیشدا کڵێسە هیچی بۆ ئافرەت نەکرد ، دەستی بۆ بخرایەتە ناو کاری یەزدانەوە مافی یەکسانیی ئەودونیاشی لێ دەسەندنەوە • کڵێسەو دەستەخوشکانی تەنانەت خواشیان بە زۆر کردە پیاو !• کڵێسە مریەمی دایکی عیسا نەبوایە بە جارێك قوڕی بۆ ئافرەت دەگرتەوە ، چونکە ئافرەت بە لای ئەوەوە لە ڕۆژی حەوای دایەگەورەیەوە تاوانبار بوو ، گوایە حەوا ئادەمی باپیرەگەورەی پیاوی هاندا سێوەکەی بەهەشت بخوات • بەو بیانووەوە کڵێسە پیاوەکانی خۆی هان دەدا ژن نەهێنن ، بەڵام ڕاستەکەی دەیویست لەسەر حسێبی ئافرەت زەوی‌وزاری فراوانی لە میراتگر بپارێزێت تا بۆ خۆی بگەڕێتەوە • کە پیاو شوولی لێ هەڵکێشا کڵێسە ڕەحمی تلیسایەوە بەوەی نەیهێشت بارستی ئەو شوولکەی مێرد ژنی پێ دارکاریی دەکرد لە چەند سانتیمێك زیاتر بێت •

بەڵێ دارکاری کردنی ئافرەت بووە پیشەیەکی «بەرزی» پیاو •

نەك هەر ئەوە ، بەڵکو دوای ئەوەی ژن بە زۆر کرایە کۆیلـــە ڕەقی‌و سەرکێشی‌ی بوونە سەنگی کێشانی پیاوەتی،ئەو پیاوە پیاو بوو کە کەمتر بایەخ دەدات بە ژن‌و ناو مـاڵ ، وای نەکردایـە لای دۆست‌و برادەر دەبووە ژنانی • جگە لەوە تا دەهات پیاو لە ئافرەت دونیادیدەو شارەزاتر دەبوو ، بەو جۆرەش ژیانی ناو ماڵ ڕەونەقی نەما ، پیاو لە بێ‌تاقەتیدا بۆ جێگەیەك دەگەڕا لەگەڵ ئەوانەدا،کاتی تێدا بەرێتە سەر کە وەك خۆی پیاون‌و بە ڕادەی خۆی لە ژیان‌و دەوروبەر دەگەن • ئەمە بووە هۆی پەیدا بوونی دیوەخانی پیاوان لە ماڵەوەو چایخانەو گازینۆو مەیخانە لە دەرەوە •

ئافرەتیش هیچی بۆ نەمایەوە هاتوچۆی ناوبازاڕ نەبێت • خوا هەڵناگرێت لەمەدا ئەویش کەم جامبازی‌ی نەکرد ، ڕۆژی سـێ جار بۆ سەلکە پیازێك بچوایەتە دوکانان لای خۆش بوو • قـەت دەستی بۆ پێڵاوو بەرگی حـازر نەدەبرد ، هەزارو یەك عەیبی لێ دەدۆزینەوە هەر بۆ ئەوەی بە بیانووی پێوانەو پراوەوە چەند جارێك بچێتە دەرێ ، بۆیەکاش بازاڕی کەوش‌و بەرگدروو بەدرێژایی مێژوو گەرم بووە • لە خۆوە نەبوو کە بازاڕی حەمامی ژنـان هەمیشە لە هی پیاوان گەرمتر بوو • بێ گومان پیاو لە ئافرەت کەمتر قسە ناکات ، بەڵام ئەمیان جێگەی وەك حەمام نەبوایە شوێن نەبوو سکاڵای دڵی خۆی تێدا بکات بۆیەکا سوپاس بۆ قیزەو غەڵبە غەڵبی کە « حەمامی ژنان »ی کردە زاراو •

پیاو بەلایەوە نەنگی بوو دەست بۆ ئەو کارانە بەرێت کە لـە تاو لەش قورسیی خۆی بە زۆر بە سەر ئافرەتیدا داسەپاندبوون • منداڵ هەڵگرتن پارەی تێدا بوایە بەر ئەوی نەدەخست • وەکو تر لە هەر شوێنێك هەر کارێك لەبەر هەر هۆیەك داهاتی زۆر بوایە پەلاماری دەدا با ئەو کارە بە پێی نەریتی دەستکردی کۆمەڵ هـی ئافرەتیش بوایە ، هیچ شەرمی پێ نەدەهات وەك گوڵ دەیکرد • لە شارە گەورەکانی ڕۆمای کۆندا کە هێزی کار زۆر بوو پیاو ناچار ماڵانی گەسك دەداو جلی دەشت و دەچووە سەر تەنوورو بەرگی ژنانەی دەدوریو شتی دەچنیو بۆنو گوڵی دەفرۆشت •

لە چین بە پێچەوانەوە لەبەر زۆریی کرێکارو جوتیار تەنانەت لە کێڵگەو دارستانەکانیشدا هیـچ جۆرە کارێـك بـەر ئـافرەت نەدەکەوت • ئەمە نرخی ئافرەتی چینی لە هەموو شوێنێکی تر زیاتر هێنایە خوارێ • شارەزایان دەڵێن ملیۆنەها لە کچانی چین لە قۆپی (هۆڕ)و ڕۆبارو دەریاکاندا خنکێنراون یا سووكو ئاسان کراونەتە خۆراکی بەراز • ئەوانەشیان کە ژیانیان بۆ دەنووسرا لەڕو لاواز چاوەڕوانی مەرگی خوایان دەکرد ، تا خوشکێك بە دەم چەمۆڵەوە مستێك گەنمەشامیی دەکرایە کۆشی براکەی دە مستی دەقۆستەوە • لە حەوت ساڵانەوە زەبری دایك بەسەر کوڕەوە نەدەما ، هێلکە زێڕین دەهاتە ڕیزی ئاغایانی ناو ماڵ •

پیریی و ناشرینی چنگێکی تریان کردە سەر مەینەتی ئافرەت •

ئافرەت دەبوو کارێکی وا بکات هەمیشە لەبەر چاوی پیاو جوانو گەنج بنوێنیت ، بۆیەکا ئەوەندەی عەقڵی بۆ مابۆوە هەمووی خستە کار تاوەکو چرچو لۆچی دەموچاوی بشارێتەوە ، بۆنی پیریی لە خۆی دوور بخانەوە • بەو جۆرە ئافرەت فێری سوورو سپیاوو مێخەکو عەترو سمڵو دەموچاو هەڵگرتنو دەیان بەندو باوی تر بوو کە هێز نییە جارێکی تر لێیانی دوور بخاتەوە یا بەشێکیشیان بۆی خراپ بن • لەناو پیری ئافرەت فێری درۆیەکی گەورەش بوو : کەم کردنەوەی تەمەن •

پەرۆشی جوانی وای لە ئافرەت کرد ئامادە بێت ئازاریی دۆزەخ وەك شەکراو بنۆشێت • پاشایەکی چینی پتر لە ۲٦۰۰ ساڵ لەمەوبەر پێی پچوکی ئافرەتی پێ جوان بوو ، ئەم کفرە گەورەیە وای لە دایکانی گشت چینو ماچین کرد بکەونە جەرِ دانی پێی منداڵەکانیان بۆ ئەوەی گەورە نەبێت • ئەو نەگبەتانە دەبوو دە دوازدە ساڵ بەسەر یەکەوە ئازاری بێ ئەندازەی لە قاڵبدانی پێیان بچێژن• ساڵی ۱۹۱۱ میری ناچار بوو بە پێی یاسایەکی تایبەتی ئەو نەریتە ناشرینە قەدەغە بکات ، ئینجا لەگەڵ ئەوەش ماوەیەکی تری پێ ویست تا ئافرەتانی ڕۆژهەلاتی دەستیان لێی هەڵگرت •

هەزاران ساڵە شووکردنی کچی دانە بە کوڕی سەرو سەکوت ناشرین یا بەڕەڵلا تێکەڵ بە ژیانی ڕۆژانەی هەموو کۆمەڵێك بووە • کەچی زۆر دەگمەن وا ڕێك دەکەوێت لاوێکی قۆز کچێکی ڕەزاقورس بخوازێت، خۆ گەر هاتو شتێکی وا ڕووی

دا ئەوا بێ گومان زۆرزانێکی چاوبرسیی خۆی بۆ میراتی کچە دەوڵەمەندێك ناوەتەوە • چیرۆکنوسی فەرەنسەیی بەناوبانگ بەلزاك (١٧٩٩ – ١٨٥٠) زۆر جار وەستایانــە دیمەــی ئەو ڕاوکەرە هەلپەرستانەی بۆ کێشاوین کە دیسان نێچیریان ئافرەت بوو •

جاران لە ئەوروپا زۆر وا ڕێك دەکەوت کچێـی هەژار بۆ ئەوەی لە دەست ئیفلیجێکی دەوڵەمەند ڕزگاری بێت دەبووە ڕاهیبە •

بە درێژایی مێژوو هەموو ئاڵوگۆڕێکی ناو کۆمەڵ کەم یـا زۆر کاریان کردۆتە سەر باری ژیانی ئافرەت ، بەڵام تا کۆتای سەدە ناونجییەکان هیچ کامیان لەو بارەیەوە نەیانتوانیوە بە ڕادەی پەیدا بوونی پێوەندەی سەرمایەداریی کاری تێ بکەن •

سەرەتایەکی نوێ

ژیانی نوێی ئافرەت . ئـافرەتو کار ، ئافرەتو خوێندن ، مـادام کـۆری . خەبـاتی ئافرەتـان . شـۆڕشی فەرەنســەو ئـافرەت • چـیرۆکی خـانمی لەندەنـی • داگیرکردنی هۆلی پەرلەمـــان • ئافرەتانو کۆشکی سپی •

لە کۆتای سەدە ناونجییەکاندا ، واتە لەگەڵ سەرەتای چرۆ کردنی پەیوەندەی سەرمایەدارییو زۆر بوونی داخوازییەکانــی ژیان ، ئافرەت ڕووی کردە گەلێك کاری نوێ • چەند دێڕێــکی پارچەیەك هۆنراوەی ئەو سەردەمە کە کەوتبووە سەر زوبانی کچان

دەتوانێت وێنەی باری قورسی ژیانی ئافرەتی ئەوسامان بە وردی بۆ بکێشێت . ئەو هۆنراوەیە بە ناوی ئەو ئافرەتانەوە کە ئاوریشمیان دەچنی دەیگوت :

ئـاوریشمی زۆر دەچنـین
هیچیـشی لـێ نـابینـین
هــەزارین ، ڕوتوقوتـین
هـەر برسیین‌و هـەر تینـوین
نانمـان گەر دەسکەوت بەیـان
هیچمـان نـابێت بـۆ شێـوان

وەك هەموو دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی تر دەبوو باری ژیانـی ئافرەتیش لە قۆناغی سەرمایەداریدا لە زۆر ڕووەوە بـگۆڕدرێت ، تایبەت دوای شۆڕشی پیشەسازیی کە کارێکی ئەوتۆی کرد دەزگا ئابوورییەکانی قۆناغی نوێ ئافرەتی شاریش ڕاکێشنە ناو ڕیزەکانی خۆیانەوە . بەڵام ئەو ئاڵ‌و گۆڕە ئازادی‌و سەربەستیی نەکردە دیاریی دەستی بۆ ئافرەت . ماوەیەکی دوورو درێژ گەلێك نەریت‌و سەرنجی قۆناغی دەرەبەگی دەربارەی ئافرەت هەر وەك خۆیـــار مانەوە ، هیچ نەبێت ئەوانەیان کە ڕێگەی چەوساندنەوەی زیاتری ئافرەتیان بۆ سەرمایەداران خۆش دەکرد .

ئافرەت وەك پیاو بووە کرێکارو دوایی فەرمانبەر ، بەڵام نـە لە ڕووی کـرێ‌و موچـەو نـە لـە ڕووی مافـی کۆمەڵایەتـی‌و ڕووناکبیرییەوە نیوەی ئەوی بۆ نەدەلوا ، جگە لەوەی ئەرکی خاوو

خێزانیشی وەك جاری جاران بە سەر شانەوە مایەوە • لەبەر ئـەوە ئەو نووســەرانـەی دەڵێـن ئافـرەت یەکـەم قوربانیی شـۆڕشی پیشەسازیی بوو لە ڕاستی دوور نەکەوتونەوە •

سەرەتای سەدەی نۆزدە لە وڵاتە پێشکەوتووەکان ئافرەت بە دەستە ڕوویان کـردە فابریقـەو کارگـەو دەزگـا پیشەسـازیـیە گەورەکان • بە وێنە لە فەرەنسە نیـوەی ئـەو کرێـکارانەی لـە کارگەکانی چنیندا کاریان دەکرد ئافرەت بوون کە وەك هەمـــوو کرێکارەکانی تر ڕۆژی بە لای کەمەوە دوازدە سەعات کاریـــان دەکرد ، زۆر جاریش ماوەی کاری ڕۆژانەیـان دەگەیشتە پـازدە سەعاتو زیاتر • ساڵی ١٨٣١ کرێکارانی کارگەی چنینی ئاوریشمی شاری لیۆنی فەرەنسە کە زوربەیان ئافرەتو منداڵ بوون هاوین لە سەعات سێی پێش بەیانەوە دەچوونە سەر کار تا تاریکایی شەو تەواو دادەهات ، زستانیش سەعات پێنجی بەرەبەیان تا یازدەی شەو کاریان دەکرد ، واتە ڕۆژی حەڤدە سەعاتی ڕێك دەخزانە جێکاری تاریكو تەڕوتووشاوییەوە بۆیەکا ژمارەیەکی زۆریان بە دیق مردن •

برسێتیو نەبوونی پاڵیان بـە ئافرەتـەوە نا ڕوو بکاتە هـەر شوێنێك پولێك زیاتری لێ هەڵکرێت • لە ئینگیلتەرە بە هەزاران ئافرەت بوونە کرێکاری کانە خـەڵوزە بەردینـەکانی لانکشـایەرو یۆرکشایەر • چەوساندنەوەی نامرۆڤانەی ئەو ئافرەتانە سـەرنجی هەموانی ڕاکێشا • لە یەکێـك لـەو ڕاپۆرتانەدا کە سـاڵی ١٨٤٢

دەربارەی کاری ئافرەت لە کانە خەڵوزەکانی ئینگیلتەرەدا دانراوە بێ کەمو زیاد دەڵێت ئەو ئافرەتانە ناچار دەبوون وەك سەگ لە سەر دەستو پێ بە سکەخشێ عەرەبانەکان بە دوای خۆیاندا ڕابکێشن • ئەو کچانەی تەمەنیان لە دە ساڵ کەمتر بوو کاری کردنەوەو داخستنەوەی باگۆرەکانیان دەدانێ ، ئەو زارۆڵانە بەر لە هەموان دەهاتنە سەر کارو دوای هەموان دەگەڕانەوە ماڵێ • گەرمای بێ ئەندازەی کانەکان ژنو پیاوی ناچار دەکرد پێکڕا بە ڕوتوقوتی کار بکەن • شایانی باسە شەش سەدە زیاترە ئافرەتی ئینگلیز لە کانە خەڵوزە بەردینە زۆرەکانی باشووردا کار دەکەن •

چ لێرەو چ لە شوێنی تر ئافرەت وەك پیاو کاری دەکردو بە ڕادەی ئەو بەرهەمی پێشکەش دەکرد ، کەچی لەگەڵ ئەوەش زۆر دەگمەن کرێی ئەو لە نیوەی کرێی پیاو تێدە پەڕی • مەرایی‌کەران، ئەوانەی وشەو بیر دەفرۆشن،دەستوبرد پاکانەی ئەم جیاوازکاری‌یە ناشرینەیان لە چەند ڕستەیەکی یتەو داڕێژراودا پێشکەش‌کرد :

ئافرەت وەك پیاو ئەرکی بەخێو کردنی کەسی بەسەرەوە نی‌یە ! ئەو زانا « پایە بڵندانە » تەنانەت بێوەژنەکانیشیان لەبیر خۆیان بردەوە ! •

ئافرەت دیسان پەنای بردە بەر مەکرو جامبازی‌ی:ژمارەیەکیان بەر لەوەی دامەزرێن خۆیان دەکردە «پیاو»،تاس‌و لووس سەریان دەتاشی‌و چاکەت‌و پانتۆڵیان لەبەر دەکردو مەمکدارە بێ بەختەکانیان توند

سینەی خۆیان دەپێچاو دەنگی خۆیان گڕ دەکرد تا بگەنە « پایە »ی پیاوەتی بەڵکو ئەمــە خوایە بە ئاواتی ڕۆژانەی کرێکاری پیاو بگەن کە ئەویش بۆ خۆی بێ ئەندازە کەم بوو •

کەمیی ڕۆژانە ئافرەتی لای خاوەن کارگەکان «خۆشەویست» کرد ، زۆر جار وای لێ دەکــردن بیانگــۆڕنەوە بە پیــاو ، تایبەت بەوانەیان کە سەرکێشی یان دەکرد • ئەمە بووە هۆی دروست بوونی ڕق و کینەو دووبەرەکی لە نێوان کرێکاری ئافرەت و پیاودا • ماوەیەك کرێکاری پیاو بە گەرمی داوای دەکــرد نەهێڵــرێ ئافرەت توخنی کارگەکان بکەوێت ، دەیانگوت شوێنی ئاسایی کاری ئافرەت ، هەر کارێك بێت ، تەنها ناو ماڵە •

ئافرەت لە زۆر مافی تر بێ بەری کــرا • بۆ تەمــەنی مێژوو دەبێت بڵێین تاوەکو دوێنێ ئێوارێ ئافرەت مافی خوێنــدنی نەبوو • تۆ بڵێیت مێینە لە نێرینە کەمتر تینووی خوێنـــدەواری بوبێت ؟ • کچێکی پۆلۆنی لە سەدەی چواردەداو دەستە خوشکێکی ئیسپانیی لە سەدەی خەڤدەدا گوتیان هەر کەسێك شەکری وای شکاند سەری دای لە بەرد ! • هەردووکیان هێند تینووی خوێندن بوون بە بەرگ خۆیان کردە کوڕ ، ئەو ڕۆژەی بەو جۆرە گەیشتنە بەر دەروازەی زانکۆ پێیان وابوو جیهانیان پێ بەخشراوە • یەکەمیان بەخت بۆی نەهێنا ، پاش دوو ساڵ خوێندنی ڕێکوپێــك ڕۆژێکیــان بــەرزیی سینەی سەرنجی سمێڵ بابڕەکانی ڕاکێشا کە بە هۆیا زانکۆبەدەریان کــــرد ! •

پاش دەورو بەری نیو هەزار ساڵ ئەوەی ئەو کێژە ناچار بوون دیسان لە پۆلۆنیا زانکۆیەکی نهێنیی گەڕۆك دابمەزرێنن کە دواڕۆژی یەکێکیان پڕ بەدەم هاواری کرد : شەرمە ئافرەت لە مافی خوێندن بێ بەریی بکرێت • ئەو یەکە زانای گەورە ماری کۆریی بوو کە پیاوان بە شانازییەوە ساڵی ١٩١١ لە سەر سینی زێڕ خەلاتی نۆبلیان پێشکەش کرد •

بە هەمان دەستوور ئافرەت مافی نەبوو نە خۆیو نە کەس بۆ پەرلەمان هەڵبژیرێت • لە زۆر شوێن مافی میراتیشی نەبوو ، بەڵکو ئارەقی ناوچەوانی هی خۆی نەبوو •

بێ مافیی ناڕەواو جیاوازکاریی بێ ئەندازە ئافرەتیان خستە سەر ڕێگەی خەباتی بێ وچان لە پێناوی یەکسانیدا • سەرەتا ئەو خەباتە کۆكو ڕێکخراو نەبوو ، ناڕەزایی ئافرەت لەو جۆرە کردارو ڕەفتارانەدا خۆی دەنواند کە چەند نمونەیەکیمان لە لاپەڕەکانی پێشوودا خستە بەر چاو • خەباتی بەرە بەرە پەرەی سەندو قاڵبی خۆی وەرگرتو بەو جۆرەش تێکەڵ بە ژیانی سیاسیی گەلە پێشکەوتووەکانی جیهان بوو •

یەکەم جار ئافرەت لە ڕۆژگاری شەڕی سەربەخۆیی گەلی ئەمەریکادا (١٧٧٥-١٧٨٣) دەنگی بەرز کردەوەو داوای مافی هەڵبژاردنی کرد ، تایبەت دوای ئەوەی شان بە شانی براکانی هاتە ناو کۆڕی خەباتەوەو بە ئەوپەڕی لەخۆ بوردنەوە ڕێگەی بۆ

سەرفرازیی گەلو ئازادیی نیشـــتمان خـۆش کرد • هەنگـاوی داهاتووی گەورەی ئافرەت لەم مەیدانەدا بەر ڕۆژگاری شۆڕشی فەرەنسە کەوت کە ڕۆژی چواردەی تەمموزی ساڵی ١٧٨٩ یەکەم ئاڵای بە سەر قەڵای باستیلەوە کەوتە شەکانەوە •

ئافرەتانی فەرەنســە لە زوربـەی ڕوداوەکانی شـــۆڕشـدا بەشداریـیان کردو دەوریان لە سـەرکەوتنیدا بینی • دەوروبـەری ٨ هەزار ئافرەتی سەوزە فرۆشی بازاڕەکانی پاریس‌و خوشکە کرێکارەکانیان ڕۆژی پێنجەم‌و شەشەمی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٧٨٩ بۆ نـــان‌و ئازادیی هێرشـــیان بردە سەر کۆشـکی ڤێرسای نۆدار ، ئەو ڕۆژەی جەنابی ماری ئەنتوانێتی شازادە داوای کرد بە کێکی گوێزدار قۆڕەی سکی ئەو هەزارانە بووەستێنن ! • نووسەری ئەوتۆ هەیە دەڵێت شۆڕشدا زۆر گەورەن ، بە ڕادەیەك نووسەری ئەوتۆ هەیە دەڵێت «ڕاستە پیاو باسـتیلی گرت ، بەڵام ئافرەت وڵاتی ئازادکرد » •

ئافرەتانی فەرەنسە لە ڕۆژە گەورەکانی شۆڕشـدا بۆ خۆش چالاکانە هاتنە دەست • هەر لەو ڕۆژانەدا بوو کـە یەکەم گۆڤـارو یەکەم یانەو یەکەم ڕێکخراوی ئافرەتان لە مێژوودا سەریان دەرهێنا• ئافرەت لە فەرەنســـەی شـۆڕش تێکەڵ بـە کـۆڕی ڕێکخـراوە سیاسییەکانیش بوو ، لە هەر شوێن بۆی بلوایـە داواکانی خـۆی پێشکەش دەکرد کـە ئەوساکـە بریتی بـوون لە مافی خوێنـدن‌و

هەهەڵبژاردن و جیابوونەوە لە مێردو چەند داوایەکی تری لەو جۆرو بابەتە ٠

بە داخەوە دیسان بەهاری ئافرەت زۆر کورت بوو ، هەمووی بەسەر یەکەوە پێنج ساڵی نەبرد کاتێك سەردارانی شۆڕشی گەورەی فەرەنسە لە هەڵوەستیان بەرامبەر ژن پاشگەز بوونەوەو کۆتای ساڵی ١٧٩٣ فەرمانی داخستنی سەرتاپای یانەو ڕێکخراوەکانی ئافرەتانیان دەرکرد ٠

ئەم کارە لە سەردارانی شۆڕشی گەورەی فەرەنسە چاوەڕوان دەکرا چونکە زوربەی هەرە زۆریان هێشتا یەکسانی ئافرەت و پیاویان پێ هەزم نەدەکرا ٠ سەرۆکی ئەنجومەنی نیشتمانیش کە یەکێك بوو لە پیاوە گەورەکانی شۆڕش ڕووی دەمی کردە ئەو دەستە ئافرەتەی بەخێرێ وەك پشتیوان پەنایان بۆ هێنا بوو ، بە گرژییەکەوە فەرمووی : « بۆچ سروشت مەمکی پێ بەخشیوین تا ئێمە شیر بدەینە زاڕۆڵەکانمان ؟ » (١)٠ مەبەستی فەرمایشتەکەی جەنابی سەرۆك ئاشکرایە : سروشت ئێمەی پیاوی بۆ دەرەوەو ئێوەی ئافرەتی بۆ ماڵەوە دروست کردووە ٠

بەڵام تازە کار لەوە ترازا کەس بتوانێت تا سەر خۆی لەبەر لێشاوی خەباتی ئافرەتاندا بگرێت کە هەر ڕۆژەی لە شوێنێك و هەر جارەی بە شێوازێك خۆی دەنواند ٠ هێشتا فەرمانڕەوایانی نوێی

---

(١) ئەم قسەیە هی جان چاك ڕۆسۆیە ٠

فەرەنسە بڕیاری داخستنی یانەکانی ئافرەتانیان مۆر نەکردبو کە کەمێك لەو لای سنووری ڕۆژئاوای فەرەنسەوە ، لە ئینگلتەرە دەنگی زوڵاڵی ئافرەتێکی پەرۆش بۆ مافی خۆشکانی بەرز بۆوە • ساڵی ١٧٩٢ لە لەندەن ماری وولستونکرافت (١٧٥٩ـ١٧٩٧) کتێبێکی بە ناوی « بەرگری لە مافی ئافرەتان »ەوە بڵاوکردەوە کە تێیدا زۆر بە گەرمیو بە پشتیوانی بەڵگەی مێژوویی و قسەو بەراوردی ورد داوای دەکرد بێ دواخستن مافی ڕەوای ئافرەت بدرێت • کتێبەکەی ماری کە دەستوبرد وەرگێڕدرایە سەر چەند زمانێك لە زۆر وڵاتی ئەوروپا دەنگی دایەوەو بووە هۆیەکی یاریدەری گرنگی تر بۆ دروست بوونی بزوتنەوەی ڕێکخراوو سەربەخۆی ئافرەتان •

یەکەم بزوتنەوەی ڕێکخراوی ئافرەتان بە ناوی «فێمینیزم» (Feminism)ەوە ناسرا کە لە وشەی « فێمینا » (Femina) ی لاتینییەوە کە واتای ئافرەتە ، وەرگیراوە • لە فەرهەنگی زمانە ڕۆژئاواییەکاندا «فێمینیزم» (بزوتنەوە لە پێناوی یەکسانیی ئافرەتاندا) دەگەیێنێت • ئەم بزوتنەوەیە ، وەك وتمان ، لەگەڵ شۆڕشی گەورەی فەرەنسەدا زیاتر خۆی گرتو دوا بە دوای ئەو پەلی هاویشت •

ئامانجی سەرەکیی «فێمینیزم» بریتی بوو لە جێ بەجێ کردنی یەکسانیی ئافرەت لەگەڵ پیاودا • سەرەتا لایەنگرانی «فێمینیزم»

ئەو یەکسانی‌یەیان بە تەرازووی خوێندن دەکێشا ، گەورەترین ئامانجی ئافرەت بە لایانەوە جێ بەجێ کردنی یەکسانی‌ی بوو لەو مەیدانەدا • لەگەڵ بەرەوپێشچوونی پیشەسازی‌ی‌و پەرەسەندنی کاری ئافرەتدا ئامانجەکانی بزوتنەوەی یەکسانیش زیاتر بوون ، ئینجا لایەنگرانی داوای یەکسانی‌ی ئافرەتیان دەکرد لە کارو کرێدا، داوایان دەکرد دەرگای هیچ کارو پیشەیەك لەبەر دەم ئافرەتدا دانەخرێت • پاش ماوەیەك داوای مافی یەکسانیشیان لە مەیدانی سیاسیدا کرد کە هەزاران ساڵە لەسەر پیاو تاپۆکراوە •

ئافرەت بۆ خۆشی ڕۆژ بە ڕۆژ زیاتر تێکەڵ بە ژیانی سیاسی‌ی دەبوو • بە وێنە لە سی‌یەکانی سەدەی نۆزدەدا لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا نزیکەی ۱۰۰ کۆمەڵەو ڕێکخراوی ئافرەتان چالاکانە خەباتیان دژی ڕژێمی کۆیلەیی باشوور دەکرد کە ئەو ساڵانە ببووە مەسەلەی سیاسی‌ی یەکەمی گەل‌و نیشتمان • هەر ئەو دەوروبەرە ئافرەتانی ئینگیلتەرە تێکەڵ بە خەباتی کرێکاران‌و دەستەو چینەکانی تر بوون‌و زۆر بە توندی دژی ئەو باج‌و سەرانە زۆرانە وەستان کە ببونە بارێکی قورس بە سەر خۆیان‌و خاووخێزانیانەوە •

شۆڕشە گەورەکەی ئەوروپا لە ۱۸٤۸ و ۱۸٤۹ دا هێندەی تر ئافرەتیان بزواند • ژنانی فەرەنسە دیسان چەند یانەیەکی سەربەخۆیان دامەزراند کە داوای یەکسانی‌ی سیاسی‌یان دەکرد •

هەر ئەوساش کرێکاری ئافرەت لە فەرەنسە یەکەم ڕێکخراوی تایبەتیی خۆیانیان دامەزراند •

ساڵی ١٨٤٨ لایەنگرانی بزوتنەوەی یەکسانیی لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا یەکەم کۆنگرەی ئافرەتیان لە مێژوودا بەست و تۆماری مافی ئافرەتیان بڵاوکردەوە کە بەڵگەیەکی گرنگی مێژووی بزوتنەوەی ئافرەتانە • لەوساوە بەستنی کۆنگرەی ساڵانەی لایەنگرانی مافی ئافرتان بووە کارێکی ئاسایی •

هەمان کات ئافرەتانی بەریتانیا کەوتنە داواکردنی مافی هەڵبژاردن ، تایبەت لەو سەردەمەدا پەرلەمانی ئینگلیزی بۆ خۆی خەریکی چاككردنی یاسای هەڵبژاردنی گشتیی بوو • ساڵی ١٨٦٧ ئافرەتانی بەریتانیا داوایەکی ڕەسمییان پێشکەش بە میری کرد کە تێیدا داوای مافی یەکسانیی هەڵبژاردنیان دەکرد • ڕەتکردنەوەی ئەو داوایە پاڵی بە ئافرەتانی چەند شارێکی بەریتانیاوە تا ژمارەیەك کۆمەڵەی داواکردنی مافی هەڵبژاردن دابمەزرێنن کە زۆری نەبرد لە « یەکیەتی نیشتمانیی ئافرەتانی بەریتانیا »دا کۆبونەوە • ساڵی ١٨٦٩ ئافرەتانی نیۆیۆرك و بۆستن ڕێکخراوی سەربەخۆیان دامەزراند • زۆری نەبرد کە ئافرەتانی ئەڵەمانیاو سویسرەو نەرویج و دانیمارك و کەنەدەو فەرەنسەو ئیتالیا یەك لە دوای یەك ئەوانیش ڕێکخراوی تایبەتییان بۆ خۆیان دامەزراند •

ساڵی ١٨٨٨ ئافرەتانی ئەمەریکا هەنگاوێکی گرنگی تر بۆ پێشەوە چوون بەوەی « ئەنجومەنی ئافرەتانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا »یان دامەزراند • هەمان ساڵو دیسان بە هاندانی ئافرەتانی ئەمەریکا « ئەنجومەنی ئافرەتانی جیهان » دروست بوو • ساڵی ١٩٠٤ یش «یەکیەتی ئافرتانی جیهان بۆ خەبات لە پێناوی یەکسانیی هەڵبژاردندا » دامەزرێنرا (ئیستە ناوی بووە بە یەکیەتی ئافرەتانی جیهان ـ لایەنگرانی یەکسانیی مافو ئەرك) •

زۆر ئافرەتی لێهاتوو چالاکانە تێکەڵ بە بزوتنەوەی یەکسانیی ئافرەتان بوون ، وەك نووسەری فەرەنسەیی بەناوبانگ جۆرج ساند (١٨٠٤–١٨٦٧) کە زوربەی چیرۆکەکانی (ڤالانتیناو لیلیاو جاكو ئەوانی تری) بۆ باسی باری نالەباری ژیانی کچو ژنی تەرخان کردوون• شایانی باسە چیرۆکەکانی جۆرج ساند تا ئیستەش سەرنج ڕادەکێشن •

ئەم جۆرە چالاکیانە هێندەی تر ئافرەتانی ئەوروپاو ئەمەریکایان وریا کردەوە ، تایبەت رووداوەکانی ڕۆژانەی ژیانیش ئەوەندەی تر دەیبزواندن • لێرەدا پرسیارێکی ڕەوا خۆی قوت دەکاتەوە : ئاخۆ کام تاریك پەرست بێت ماف نەداتە ماری وولستونکرافتو جۆرج ساندو ئەوانەی وەك ئەوان داوای یەکسانییان بۆ ئافرەت دەکرد ؟• ئەم چیرۆکە کورتەی ژیان بۆ ئەو جۆرە کەسانە دەگێڕمەوە کە خوام بکات نەبن :

خانمی لەندەنی ئەو بەیانی‌یە خۆی تاس‌و لووس داو جزدانی بە پارە ئاخنی‌و بە لەنجەو لار بەرەو بازاڕ کەوتە رێ • پێی وابوو خوا جوانێکی تری وەك ئەوی دروست نەکردووە • خوا هەڵناگرێ بەژن‌و بالاو بۆن‌و بەرامەی سەرنجیان ڕادەکێشا • خانم هەوڵی دەدا وا نیشان بدات سەیری کەس ناکات ، بەڵام لە ژێرەوە بە پەنجە ئەوانەی دەبژارد کە زیاتر لێی ورد دەبنەوە •• ڕێگەی بازاڕ دوو هێند دوور بوایە بە خەیاڵیدا نەدەهات • لە کۆگاکان دەگمەن دەستی بۆ شتێك دەبرد ، خۆی کەمی نەبوو • لەپڕ دەستێك جلی گەڕانی گرانبەها سەرنجی ڕاکێشا ، بێ سەوا فەرمانی پێچانەوەی دا • کە دەستی برد پارەکەی بدات حەپەسا ، جزدانەکەی پوولی سووری تێدا نەمابوو • قیژەو هاواری خەڵکی بەسەردا داباراند • زۆری نەخایاند پۆلیسی وریای بازاڕ پارەی دۆزی‌یەوە،بەڵام خانمی لەندەنی نەیتوانی هیچی لێ وەربگرێتەوە ، یاسا دەیگوت پارە هی پیاوە نەك ئافرەت ، دەبوو مێردەکەی لە تەکیدا بچێتە پۆلیسخانە بۆ وەرگرتنەوەی •

ئەم کارە بە هەر تەرازوویەك بیکێشیت لەگەڵ عەقڵدا ناگونجێت ، کەچی تا سەدەیەکیش لەمەوبەر ڕۆژ نەبوو پێشکەوتوترین کۆمەڵی ئەوروپا چەند ڕووداوێکی لەو جۆرەی خانمی لەندەنی بە خۆیەوە نەبینێت ، ئەوەی هێندەی تر ئافرەتی شێتگیر دەکردو پاڵی پێوە دەنا سوور بێت لەسەر داواکردنی مافەکانی،تا وای لێ هات کەوتە سەر ڕێگەی خۆپیشاندان‌و کرداری تری سەرنج

ڕاکێش • کار گەیشت بەوەی دەورو بەری کۆتای ساڵی ۱۹۰۸ دەستەیەك ئافرەتی خوێن گەرم بارەگای پەرلەمانیان لە لەندەن گرت و هەر یەکەیان بە زنجیرێکی قەفە ئەستوور توند توند خۆیان بە کورسی یەکانی ناو هۆڵی کۆبونەوەوە بەستەوە • بە پۆلیس و بە ئاسنگەر بە چوار سەعات ئینجا توانی یان بیانکەنەوە •

هەر ئەو دەورو بەرەش بوو کە هاوەڵەکانی ئەو ئافرەتانە لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بۆ ماوەیەك هەر ڕۆژەی دەستەیەکیان لە واشنگتۆنی پایتەخت دەچونە بەر دەرگای « کۆشکی سپی » و کش و مات بێ دەنگ بە سەرماو بە گەرما تا خۆر ئاوا دەبوو دەوەستان • سەرەتا فەرمانڕەوایانی ئەمەریکا خۆیان لێ گێل دەکردن ، لەوان وابوو بەو جۆرە وەڕس دەبن و دەست هەڵدەگرن • کە خۆ گێل کردن دادی نەدا پۆلیس بە بیانووی تێکدانی هاتوچۆوە جارو بار یەك دوانێکیان لێ دەگرتن و لە واشنگتۆنیان دوور دەخستنەوە • هەرچۆنێك بوو ئافرەتانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بەو کارەیان سەرنجی ڕای گشتی یان ڕاکێشاو بە کاربەدەستانیان سەلماند کە ئامادە نین بە هیچ جۆرێك دەست لە خەبات هەڵبگرن •

پەرەسەندنی بیرو باوەڕی سۆشیالیزم کە بە یەك چاو سەیری ئافرەت و پیاو دەکات بووە هۆیەکی تری بەهێز بوونی بزوتنەوەی ئافرەتان بەر لەوەی سەدەی نۆزدە کۆتای بێت • وەك دوایی باسی

دەکەین زاناو خەباتکەرانی ئەم ڕێبازە ڕوەستایانە مەسەلەی بێ مافی ی ئافرەتیان تێکەڵ بە خەباتی سیاسی ی ڕۆژانەی کۆمەڵانی خەڵك کرد ، ئەو کارەی سەرەتای ئازادی ی ئافرەتی نزیکتر **خستەوە** •

تیشــکی ئازادی ی

مــافی خوێندن‌و هــەڵبژاردن‌و
جیــابوونەوە • یــەکەم دوکتۆرو
پــارێزەری ئافــرەت • داهــاتی
ساڵانــەی ئافرەتی ئەمەریــکا •
ئافرەتانی ژاپۆنیــا • ئــافرەتە
خراپەکانــی بەغــدا • کێشــەی
جیابوونەوە • هیتلەرو ئافرەت •
ئافرەت لای ئەرستۆو ڕۆسۆ •

گشت ئەوانەی باسمان کردن بەسەر یەکەوە ، بێ گــومان لە سەروو هەموشیانەوە خەباتی بێ وچانی ئافرەتان خۆیان ، ڕێگەی سەرکەوتنیــان بــۆ مەســەلەی ڕەوای ئافــرەت خــۆش کــرد • فەرمانڕەوایانی وڵاتە پێشکەوتووەکان یەك لە دوای یەك ناچار بوون دان بە چەند مافێکی گرنگی ئافرەتدا بنێن کە وا لە خوارەوە چەند نمونەیەکیان لێ دەخەینە بەر چاو :

- ساڵی **١٨٤٧** لە بەریتانیاو ساڵی **١٨٧٤** لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاو ساڵی **١٨٩٢** لــە فەرەنسە بە پێی یاسا ماوەی کاری

ڕۆژانەی ئافرەت کرایە ١٠ سـاعات (١)• ئەمـە بێ گـومان هەنگاوێکی گەورە بوو بەرەو پێشەوە ، تایبـەت گـەر ئـەوە بێنینەوە یاد کە بەر لەو ساڵانە زۆر جار ئافرەت نزیکەی ١٥ سەعاتو زیاتریش کاری دەکرد • دوا بە دوای ئەوە بـاری کاریشی کەمێك چاك کرا • لە ساڵی ١٨٨٠وە ئافرەتانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاو لە ساڵی ١٨٨٩وە ئافرەتانی ئینگلیز دەیانتوانی ببنە ئەندامی ئەو ڕێکخراوانەی بەر لەوە لە سـەر کرێکاری پیاو تاپۆ بوون •

● لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەوە لە وڵاتە پێشـکەوتووەکان دەست کرا بە دامەزراندنی قوتابخانەی ناوەندی‌ی کچان کە تا ماوەیەکی زۆر مامۆستاکانیان پیاو بوون ، هەر کچەی دەبـوو یەکێك بیگەیێنێتو بیباتەوە • سەرەتا لێدوانو پرسینەوە لـەو قوتابخانانەدا نەبوو نەبا ببنە هۆی دروست بوونی پێوەندی‌ی لە نێوان مامۆستای پیاوو قوتابی‌ی کچدا • کچان هەر گوێیان دەگرت •

ساڵی ١٨٤٠ زانکۆی زوێریخ ڕێگەی وەرگرتنی کچانی‌دا ، بەڵام لە زۆر وڵات بۆ ئەوەی کچو کوڕ تێکەڵ نەبن دەزگای خوێندنی بەرزی سەربەخۆ بۆ کچان کرایەوە • بـەرە بـەرە

---

(١) لە فەرەنسە سەرەتا ڕۆژی کاری ئافرەت کرایە یازدە سەعاتو دوایی لە ساڵی ١٩٠٤وە کرایە دە سەعات •

زانکۆ ناوداره‌کانی تری جیهان ده‌رگه‌یان بۆ کچان کرده‌وه ، به‌لام تا ماوه‌یه‌ك وه‌رگرتنیان ده‌بووه هۆی دروست بوونی کێشه‌ی گه‌وره ، جاری وا هه‌بوو کوڕان قاپی‌یان له کچان ده‌گرت‌و نه‌یانده‌هێشت بچنه ژووره‌وه .

- ساڵی ١٨٥٨ ژنی ئینگلیز مافی جیابوونه‌وه‌ی له مێرد پێ به‌خشرا .
- ساڵی ١٨٦٩ ئه‌و ئافره‌ته ئینگلیزانه‌ی باجیان ده‌دا مافی هه‌ڵبژاردنی ئه‌ندامانی شاره‌وانی‌یان وه‌رگرت .
- ساڵی ١٩١٨ هه‌ر ئافره‌تێکی ئینگلیز ته‌مه‌نی له ٣٠ زیاتر بوایه‌و ده‌رچووی زانکۆ یا کرێگرته‌ی خانویه‌ك بوایه ده‌یتوانی له هه‌ڵبژاردنی گشتیدا به‌شدار بێت . ساڵی ١٩١٩ ئافره‌تانی ئه‌ڵه‌مانیاو دوای ئه‌وان به ساڵێك ئافره‌تانی ولاته یه‌کگرتووه‌کانی ئه‌مه‌ریکا هه‌مان مافی هه‌ڵبژاردنیان وه‌رگرت .
- له نیوه‌ی یه‌که‌می سه‌ده‌ی نۆزده‌دا ڕێگه به ئافره‌تانی ولاته یه‌کگرتووه‌کانی ئه‌مه‌ریکا درا ببنه مامۆستا . دوای ئه‌وان به ماوه‌یه‌ك ئافره‌تی ئینگلیزیش هه‌مان مافی وه‌رگرت . ئه‌م هه‌نگاوه ڕێگه‌ی خۆش کرد که یه‌ك له دوای یه‌ك ده‌رگای کاری تریش بۆ ئافره‌ت بکرێته‌وه .
- ساڵی ١٨٤٨ مافی مولکی‌یه‌ت درا به ژنی مێرداری ولاته یه‌کگرتووه‌کانی ئه‌مه‌ریکا .

● ئافرەتانی فەرەنسە ساڵی ۱۹۰۷ مافی خەرج کردنی موچەو کرێی خۆیان پێ درا ، تا ئەو ساڵە داهاتی ئافرەت موڵکی پیاو بوو ، بۆ ئەو دەشیا هەموو پارەی ژنەکەی لە مەیخانەکاندا بسوتێنێت ، بەڵام خۆی کە بە ئارەقی ناوچەوان پەیدای دەکرد بۆی نەبوو دەست بۆ پولێکی بەرێت •

هیچ گومان لەوەدا نی‌یە وەرگرتنی ئەم مافانە هەنگاوی گەورە بوون چ لە ژیانی ئافرەتدا بە تایبەتی‌و چ لە ژیانی کۆمەڵدا بە گشتی• بەڵام لەگەڵ ئەوەش ئەم مافانە ناتەواو بوون‌و بەو جۆرە لەوانە نەبوون یەکسانی‌ی ڕاستەقینە بۆ ئافرەت مسۆگەر بکەن ، بۆیەکا ئافرەت ناچار دەستی لە خەبات هەڵنەگرت •

نمونەی ناتەواوی ئەو مافانە زۆرە • بە وێنە یاسادانەری ئینگلیز ناماقوڵی‌یەکی گەورەی کردبوو بەوەی مافی هەڵبژاردنی دابووە تەنها ئەو ئافرەتانەی تەمەنیان لە ۳۰ زیاتر بوو لە کاتێکدا ئەو تەمەنەی بۆ پیاو هێنابووە سەر ۲۱ ساڵان • وا دیارە بەلای ئەوەوە جیاوازی‌ی نێوان تەمەنی عەقڵی پیاوو ئافرەت یەك لە سێ بووە ! • ئەو کارە بە ڕادەیەك ناشرین بوو کە میری‌ی بۆ خۆی دوای ۱۰ ساڵ ناچار لێی پاشگەز بۆوە • وا دیارە برادەرانی ئەو ئینگلیزە لە فەرەنسە پێویستیان بە سەد ساڵ لێکۆڵینەوە بوو بۆ ئەوەی مافی هەڵبژاردن بدەنە ئافرەت ، چونکە لە ساڵی ۱۸٤۸وە ئەو باسە هاتە گۆڕێ بەڵام تاوەکو ساڵی ۱۹٤٤ بڕیاری لە سەر نەدرا •

ڕاسته ئافرەتی ئینگلیز ، وەك وتمان ، ساڵـی ١٨٥٨ مـافی جیابوونەوەی له مێردی خراپ وەرگرت ، بەڵام تا ساڵی ١٩٣٨ ، واته له ماوەی ٨٠ ساڵی ڕەبەقدا ئەو مافەی ئافرەت له هی پیاو زۆر کەمتر بوو •

زانکۆکانی ئەورووپاو ئەمەریکا یەك له دوای یەك کەوتنـه وەرگرتنی قوتابیی کچ ، بەڵام دوای دەرچوونیان سەرەتا ئەوکچانه تووشی هەزار بێنەو بەره دەبوون تا کارێـکیان دەسـت دەکەوت • یەکەم ئافرەتی فەرەنسەیی که ساڵی ١٨٧٥ دوکتـۆرای لـه کاری پزیشکیدا وەرگرت پاش حەفده ساڵ چاوەڕوانی ئینجا دامەزرا • بڕیاری دامەزرانی دەسته خوشکێکی پارێزەری سێ ساڵی خایاند •

زووربەی ئەم کۆسپانه که لەگەڵ عەقڵ نەدەگونجان بوونـه بەشێك له مێژووی رابوردووی بزوتنەوەی ئافرەتان • خەباتـــی ئافرەتانو ڕووناکبیره شۆڕشگێڕەکان زۆر بەرهەمی تریان دا ، بوونه هۆی پساندنی گەلێك عەڵقەی تری کۆتو زنجیری ئافرەت • وەك دیمان ئافرەت له وڵاته هەره پێشکەوتووەکانی جیهاندا تا دوای شەڕی یەکەمی جیهانیش له مافی هەڵبژاردنو خۆ پاڵاوتن بێ بەری بوو ، بەڵام ئەم دیمەنه به خێرایی گۆڕا : ساڵی ١٩١٧ ئافرەتانی تەنها ٦ وڵات (نەمسەو نیوزیلەندەو نەرویجو دانیمارکو فینلەندەو ئایسلەندە) مافی هەڵبژاردنیان هەبوو ، له ماوەی چوار ساڵدا ئەو ژمارەیـــه گەیشته ١٧ ، بەڵام ساڵی ١٩٧٠ گەیشته ١٢١ ، واته لـەو سـاڵەدا

ئافرەتانی ١٢١ وڵات مافی هەڵبژاردن‌و خۆپاڵاوتنیان هەبوو • ئافرەت لە جاران زیاتر سەربەست بوو ، خوێندەوارو فەرمانبەری لە ناودا زۆرتر بوو •

لەگەڵ ئەوەش تا ئێمرۆکە ناتوانین باسی یەکسانیی تەواوی ئافرەت‌و پیاو لە زوربەی وڵاتە پێشکەوتووەکاندا بکەین ، چ جای سەرتاپای وڵاتە دواکەوتووەکان• بۆ ڕوون کردنەوەی ئەم ڕاستی‌یە دیسان پەنا دەبەینەوە بەر چەند نمونـەیەکی مانـادار • سـەرەتای حەفتاکان لە بەریتانیا ٩ ملێون ئافرت کاریان دەکرد، لەمانە تەنهـا ملیۆن‌و نیوێکیان موچەو کرێیان وەك هی پیاو بوو ، ئەوانی تریان لە یەك جۆر کاردا لە پیاو کەمتریان وەردەگرت • لە شەستەکاندا لە وڵاتە یەکگرتـووەکانی ئەمەریکا تەنها لـە ٥٪ی ئەو ئافرەتانـەی کاریان دەکرد داهاتی ساڵانەیان وەك داهاتی مام‌ناوەندیی کەسێکی ئەمەریکایی بوو • هەر لەوێ ساڵی ١٩٦٥ ڕۆژانە یا مانگانەی ئافرەتێك بەقەدەر لە ٦٤٪ی ڕۆژانە یا مانگـانەی پیاوێك بوو • پاش پێنـج سـاڵ لەوەش نزمتر بۆوە ، گەیشتە تەنها لە ٥٨٪ • ئافرەتە ڕەش پێستەکان لە ٢٠٪ی تر لەوە کەمتریان وەردەگرت •

لە وڵاتە سەرمایەداری‌یەکـان بێ کـاریی هەمیشـە لە ناو ئافرەتدا زیاترە وەك لە ناو پیاودا • سـاڵی ١٩٦٩ بێ کاریی لـە ناو ئافرەتانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکـادا خۆی دەدا لـە تریکەی لە ٥٪، کەچی لە ناو پیاواندا لە لە ٣٪ کەمتر بوو •

کۆتای شەستەکانو سەرەتای حەفتاکان لە ٨٥٪ی نەخوێندەواری هەموو جیهان ئافرەت بوون • ڕاستە ئافرت مافی هەڵبژاردنو خۆ پاڵاوتنی وەرگرت ، بەڵام هەمیشە ژمارەی ئەندامانی ئافرەت لە پەرلەمانەکانی زوربەی هەرە زۆری وڵاتەکانی جیهاندا لە ژمارەی ئەندامە پیاوەکانیان بە سیّو چوارو دە قات کەمتر بوونو کەمترن• لە هەندێك وڵاتی پێشکەوتوو ژمارەی ئەو ئافرەتانە تا دێت کەم دەبێتەوە • بە وێنە ساڵی ١٩٤٦ هەمووی بەسەر یەکەوە ٣٩ ئافرەت ئەندامی پەرلەمانی فەرەنسی بوون ، کەچی ساڵی ١٩٦٨ ژمارەیان هاتە سەر تەنها ٦ کەس • لەوەش خراپتر : تا ساڵی ١٩٤٦-١٩٤٧ یاسای ژاپۆنیای پێشکەوتوو بە یەك چاو سەیری ئافرەتو پیاوی نەدەکرد • دوای ئەوەی ساڵی ١٩٤٦ مافی هەڵبژاردن بە ئافرەتی ژاپۆنیا درا ئەو ساڵە ژمارەی ئەندامە ئافرەتەکانی پەرلەمانی ئەو وڵاتە گەیشتە ٣٩ کەس ، بەڵام سیّ ساڵ وەرنەچەرخا کاتێك ژمارەیان هاتە سەر تەنها ١٢ کەس • نمونەیەکی لەوەش سەیرتر : لە ساڵی ١٩٢٣وە ئافرەتانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا داوای یەکسانیی تەواو لەگەڵ پیاودا دەکەن • ساڵی ١٩٧٢ کۆنگرێس یاسایەکی لەو بارەیەوە دانا کە تا ئێمڕۆش نەکەوتۆتە کار چونکە هێشتا دوو دەر سیّی ئەنجومەنی یاسا دانانی ویلایەتەکان بڕیاریان لەسەر نەداوە ، ١٥ ئەنجومەنیان دژی ئەو یاسایەنو گەر هیچ نەبێت دوانیان تا حوزەیرانی ساڵی ١٩٨٢ بیری خۆیان نەگۆڕن ئەوا یاساکە پووچ دەبێتەوە •

ئەم جیاوازکاری‌یە ناڕەوایە زیاتر لەو مەیدانانەدا خۆ دەنوێنێت کە پێویستی‌یان بە پلەی خوێندنی بەرزو شارەزایی زۆرە • تا چەند ساڵێکیش لەمەوبەر لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا تەنها لە ١٪ی ئەندازیاران‌و لە ٣٪ی پارێزەرو دادکاران‌و لە ٧٪ی پزیشکان‌و لە ٩٪ی زانایان ئافرەت بوون ، واتە لە ٩١٪ی زانایان‌و ٩٣٪ی پزیشکان‌و لە ٩٧٪ی پارێزەرو دادکاران‌و لە ٩٩٪ی ئەندازیارانی ئەمەریکا پیاو بوون •

بێ گومان ژمارەیەکی زۆر لە کێشە جەرگبڕەکانی کۆمەڵ ئەنجامی باری قورسی ژیانی ئافرەتن • لێرەدا بۆ دەرخستنی ئەنجامە خراپەکانی نەخوێندەواری‌و کەم‌خوێندەواری‌ی ئافرەت ئەم نمونەیە دێنینەوە : لە ٨٨٪ی ئافرەتە خراپەکانی نەرویج نیمچە خوێندەوارن، لەوانەن کە ئەوپەڕەکەی قوتابخانەی سەرەتایی‌یان تەواو کردووە یا چەند پۆلێکی ئەو پلەی خوێندنەیان بڕیوە • ساڵی ١٩٥٧–١٩٥٨ نزیکەی لە ٨٠٪ی ئافرەتە خراپەکانی قاهیرەو لە ٨١٪ی ئافرەتە خراپەکانی لوبنان نەخوێندەوار بوون • چەند ساڵێك لەمەوبەر ژمارەی نەخوێندەوارانی ئافرەتە خراپەکانی بەغدا کە لە ٥٪یان تورکمان‌و لە ٥ر٧٪یان کورد بوون (١) لەوانەی قاهیرەو لوبنان زیاتر بوون • با ئەوەش بڵێین کە لە ٥٥٪ی ئافرەتە خراپەکانی

---

(١) بڕوانە : كريم محمد حمزة ، البغاء السري في بغداد • دراسة ميدانية ، رسالة ماجستير في علم الاجتماع ، بغداد ، ١٩٧٤ ، ص ١٣٥ •

ولاَته یەکگرتووەکانی ئەمەریکا هەوڵیان داوە خۆیان بکوژن.ئەوی بیەوێت تێ دەگات ئەم ڕاستی‌یە چەند ئاو دەکێشێت !

لە لایەکی ترەوە جیاوازی‌ی توانـای ئابووری‌ی لە نێـوان ئافرەتو پیاودا یەکێکە لە هۆ گەورەکانی پەیدا بوونی هاوسەری‌ی مەسلەحەت کە ئەمیشیان بۆ خۆی بۆتە هۆی سەرەکی‌ی زۆر بوونی جیابوونەوە لە ولاَتە سەرمایەداری‌یەکاندا . سـاڵی ۱۸۹۰ لە ولاَتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بەرامبەر هەزار ژن خواسـتنی نوێ ٥٥ جیابوونەوەی ژنو مێرد هەبوو . ساڵ بە سـاڵ ژمـارەی دوایی‌یان توندتر بین‌بڕکێی لەگەڵ ژمارەی یەکەمدا دەکرد : سـاڵی ۱۹۰۰ جیابوونەوە بووە ۷۷و ساڵی ۱۹۱۱ بووە ۹۱و ساڵی ۱۹۲۰ گەیشتە نزیکەی ۱٦۷و ساڵی ۱۹٤۰ خۆی دا لە ۲۰۰و لە حەفتاکاندا لە ۲٥۰ تێپەڕی کرد . زۆری‌ی ئـەم ژمارەیـەی دوایی وای لە هەنـدێك نووسەر کـردووە بڵێن کێشـەی جیابوونـەوە لە ولاَتێـکی وەك فەرەنسەدا زۆر گەورە نی‌یە ، چونکە لەوێ ژمارەی جیابوونەوە لە هەزاردا تەنها ... سەدو بیستو پێنجە ! .

ژمارەیەك لە زانایانی ڕۆژئاوا پاکانە بۆ جیاوازکاری‌ی نێوان ئافرەتو پیـاو دەکـەن . لایەنـگرانی تیـۆری‌ی بایەلـۆجی ئەو جیاوازکاری‌یە بە ئەنجامی جیاوازی‌ی توانای لەشـی ئافرەتو پیاو دادەنێن . فەیلەسوفی فەرەنسەیی ئۆگۆست کۆمت (Comte) (۱۷۹۸-۱۸٥۷) دەیگوت بێ‌سانی‌ی ئافـرەت لە کۆمەڵدا کـارێکی ڕەوایە چونکە سروشت لەشی ئەوی لاواز دروست کردووە .

له کۆتای سەدەی نۆزدەو سەرەتای سەدەی بیستدا له ولاتە ڕۆژئاوایی‌یەکانو زیاتر له هەموویان له ئەلەمانیا « تیۆری‌ی سێ کافەکە » دەنگی دابۆوە که له پیتی یەکەمی سێ وشەی ئەلەمانی وەرگیرابوو : (Kriche, Kuche, Kinder)

واتە کلێسەو موبەقو منداڵ . لایەنگرانی ئەم تیۆری‌یە لەو باوەڕەدا بوون خوا ئافرەتی تەنها بۆ ئەو سێ کارە دروست کردووە : نوێژو ڕۆژوو ، چێشت لێنان لەگەڵ پەروەردە کردنی منداڵ . هەرچەندە ئەم تیۆری‌یە زوو ڕیسوا بوو، بەلام له سی‌یەکاندا هیتلەر ویستی گیانی بکاتەوە بەبەردا . بۆ خۆی لەو ڕۆژەوەی دەسەلاتی گرتە دەست (ساڵی ١٩٣٣) کەوتە سەندنەوەی زوربەی ئەو مافانەی ئافرەتانی ئەلەمانیا بە ڕەنجی شانو خەباتی بێ وچان پێیان گەیشتبون ، هیتلەر نیازی بوو ئافرەت بکاتەوە دایەنو چێشتکەری ماڵو کارەکەری کلێسە .

جێگەی داخە ژمارەیەکی یەکجار زۆر لە ڕووناکبیرە هەرە گەورەکانی مێژوو (ئەرستۆو ئەبیقراتو جان جاك روسۆو برودۆنو گەلێکی تر) لە مەسەلەی ئافرەتدا خراپ تێکەوتوونو لەوێدا بیانەوێتو نەیانەوێت چوونەتە ڕیزی ڕووناکبیرە کۆنەپەرستەکان . بە لای ئەرستۆوە (٣٨٤-٣٢٢ی پێش عیسا) - گەورەترین ڕووناکبیرو فەیلەسوفی سەردەمی کۆن ، قوتابی‌و مامۆستای ئەکادیمیا ناودارەکەی ئەفلاتۆن ، مامۆستای ئەسکەندەری مەکەدۆنی ، « ژن هەر ژن » بوو . فەیلەسوفو نووسەرو مۆسیقاری بەناوبانگی،

فەرەنسە جان جاك روسۆ (١٧١٢-١٧٧٨) کە بە بیرو باوەڕی وردی ڕێگەی بۆ سەرکەوتنی شۆڕشی گەورەی فەرەنسە خۆش کرد لە کاتێکی درەنگی وەك ناوەندی سەدەی هەژدە دەیگوت:

«ئەرکی ئافرەتان لە هەموو چەرخ و ڕۆژگارێکدا بریتی‌یە لە هەوڵ و تەقەللا بۆ ئەوەی بە دڵی پیاو بن ، خزمەتی بکەن و شایەنی خۆشەویستی و ڕێزی بن ».«ئافرەت بۆ ئەوە دروست بووە کە پابەندی پیاو بێت ، بۆیەکا پێویستە زوو فێری خواردنەوەی زۆرداری‌ی بێت و گوێ نەداتە هەڵەکانی مێردو سکاڵایان لە دەست نەکات » • دیارە هەر لەبەر ئەوەش بە لای روسۆوە هیچ پێویست نەبوو کچ زوو بخرێتە بەر خوێندن •

هەرچەندە باسی سەرنجی کڵێسەمان سەبارەت بە ئافرەت کرد، بەڵام جێگەی خۆیەتی لێرەدا قسەی یەکێك لە قەشە گەورەکانی سەدە ناونجی‌یەکان بهێنینەوە • یۆحەنای دەم زێڕین دەیگوت « هیچ کام لە دڕندەکانی سەرزەمین وەك ئافرەت زیانبەخش نی‌یە » • بەڵێ نازناوی جەنابی یۆحەنا «دەم زێڕین » بوو • یەکێك لە نەوەی بە وەفای ئەو «دەم زێڕین»ە لە ناوەندی سەدەی بیستدا ، بەڵێ لە ناوەندی سەدەی بیستدا نووسیوی‌یە دەڵێت درۆو دەلەسەو مەرایی کردن وان لە خودی سروشتی ئافرەتدا • ئەو یەکە جەنابی زانای کۆمەڵایەتی ئەمەریکایی ئۆتۆ بۆلاکە کە ساڵی ١٩٥٠ کتێبێکی بە ناوی « تاوانی ئافرەت »ەوە بڵاوکردۆتەوە • یەکێك لە سەرچاوەکانی

ئۆتۆ بۆلاك كتێبی « چەكوشی جادووگەران »ە كە ســاڵی ١٤٨٧ ، واتە نزیكەی ٥٠٠ ساڵ لەمەوبەر ، دانراوە .

بەوەی باشە ژیانو مێژوو بێ بەزەیی بیــروباوەڕی نالەبــار زیندەبەچاڵ دەكەن . لە مەسەلەی ئافرەتیشــدا بەڵگە زۆرەكـانی هەردووكیان بەســن بۆ بەربەچ دانــەوەی ئەوانــەی لایەنــگری بێسانیی مێینەو نێرینەن .

وەلامی ژیانو مێژوو

سەمیرامیس . كیلۆپاترا . تەختی
بەلقیس . زەنوبیــای تەدمــور .
خۆلــەمێشی لاشــەی جانــدارك .
ئافرەتانی ئەسپارتە . قبــوڵ .
مادام رۆلان . مــاری كــۆری .
ئافرەتانی سۆڤێت .

بەڵگەكانی ژیانو مێژوو وا نیشان دەدەن كە هیچ جیاوازییەك لە نێوانی ئافرەتو پیاودا نییەو گەر هەشبێت دەســتكردی كۆمــەڵ خۆیەتی . سەردەمی هەرە زوو بە هیچ كلۆجێـك جیــاوازیی لە نێوان كاری مێینەو نێرینەدا نەبوو ، ئافرەت بەر لە دروســت بوونی خێزان تەنانەت ڕاویشی دەكرد ، ئەوساكە وەك پیاو بەهێزو بەتوانا، چاو قایمو ئازا بوو .

دوای ئەوەش كە ئافــرەت بە زۆر كــرایە ئەنــدامی دووەمی

کۆمەڵو گەلێك مافی لێ سەندرایەوەو لە زۆر کارو ئەرکی گرنگ دوور خرایەوەو لە گەلێك پایە بێبەری‌ی کرا ئینجا هەر دەرفەتی بۆ هاتبێتە پێشەوە نیشانی داوە کە هیچی لە پیاو کەمتر نی‌یە ، وەك ئەو فەرمانڕوایی کردووەو چۆتە جەنگەی شەڕەوەو بیری بۆ شتی نوێ چــووە .

بۆ سەلماندنی ئەم ڕاستی‌یانە دیسان پەنا دەبەینەوە بەر چەند بەڵگەو نمونەیەکی ژیانو مێژوو .

شامورامات کە بە هەڵە ناوی بۆتە ســەمیرامیس دەوروبەری ۲۸۰۰ ساڵ لەمەوبەر بووە فەرمانڕەوای بە دەسەڵاتی ئاشوورو چەند شەڕێکی سەرکەوتووی کرد کە بەشی زۆریان لەگەڵ میدی‌یەکانی باپیرەگەورەی کوردا بوون . سەمیرامیس کە هەتا هەتایە ناوی لــە ناواندا دەبێت وەك دەڵێن بە شانازی‌یەوە ئەم قسانەی لەسەر تاشــە بەردێك هەڵکەندووە :

« سروشت منی بە ئافرەت دروست کرد ، بەڵام کردارەکانم بۆڕی کرداری پیاویان داوە ، فەرمــانڕەوای ئیــمپراتۆری‌ی نەینەوام ، بەر لە من هیچ ئاشــوری‌یەك دەریــای گــەورەی نەبینیوە ، بەڵام من بە چاوی خۆم چوار دەریا دەبینم کە وان لە ژێر دەسەڵاتمدا » .

ئاخۆ کام خوێندەوار هەبێت ناوی شازادەی بەناوبانگی میســر کلیۆپاترای نەبیستبێ ؟. وابزانم کەس . بەڵام واشبزانم بە دەگمەن

هەن بزانن کە میسر تەنها یەك کلیۆپاترای بەناوبانگی پێشکەش بە مێژوو نەکردووە • ئـەو کلیـۆپاترایەی وەهـا دەنـگی داوەتـەوە کلیۆپاترای حەوتەمە کە هاوسەری دیۆنیسی پاشا بوو • کلیۆپاترای حەوتەمو دیۆنیس کـە پێکڕا فەرمـانڕەوایی‌یان دەکرد لە سـەر دەسەلات تێکچون • سالی ٤٨ی پێش عیسا خۆیو لایەنگرانی دوور خرانەوە بۆ سوریا ، بەلام سالی نەبرد کە کلیـۆپاترا توانیی بـە یاریدەی یۆلیۆس قەیسەر بگەڕێتەوە سەر تەختی پاشایەتی میسر • یۆلیۆس قەیسەر کوژراوی زیـرەکیو وریـاییو دونیادیدەیـیو شۆخیی کلیۆپاترا بوو • کە ئەو کوژرا کلیۆپاترا دەسـتی لەگەل مارك ئەنتۆنیۆ تێکەل کردو سالی ٣٧ی پێش عیسا شووی پێ کرد • پاش شەش سال کە دوژمن زەفەری پێ بردن هەردوکیان خۆیان کوشـت •

داستانی ژیانی کلیۆپاترا سەرنجی نووسەرێکی گەورەی وەك شەکسپیری وەها ڕاکێشا کە یەکێك لە بەرهەمە ناودارەکانی خۆی بۆ تەرخان کرد • ژینامەی کلیۆپاتراو ئەو مارەی کـە دەلێن خۆی پێ کوشت بوونە هەوێنی بەرهـەمی زۆر نووسـەرو هونەرمـەندی بەناوبانگی تر •

بەلام هەر وەك وتمـان ژمـارەیەك کلیۆپاتـرای تر بـەر لـە کلیۆپاترای حەوتەم بەشداری‌یان لە فەرمانڕەوایی میسـری کۆندا کردووە • کلیۆپاترای یەکەم نزیکەی ١٥٠ سال بەر لەو دەسەلاتی

ولاتی بۆ ماوەی چەند سالێك گرتە دەستو لە مەیدانی کارگێڕیدا هیچی لە مێردە جوانەمەرگەکەی کەمتر نەبوو • کلیۆپاترای سێیەم (١٦٠–١٠١ی پێش عیسا) ماوەیەکی دورو درێژ شان بە شانی پاشای مێردی فەرمانڕەوای دەسەلاتداری میسرو دەوروبەری بوون •

بەلقیس بەر لە ئیسلام بە ماوەیەکی زۆر بۆ ماوەی پازدە سالی ڕەبەق تاکە فەرمانڕەوای یەمەن بوو ، وەك سەرچاوە کۆنەکان باسی دەکەن زۆر جار بە لای کەمەوە ١٠٠ هەزار پیاو لە دوای ئەم ئافرەتەوە دەڕۆیشتن • تەختی بەلقیس هێند ڕازاوە بوو سەرنجی زوربەی شاعیرانی ئەو سەردەمەی ڕاکێشا • مێژوونووس هەن دەلێن گوایە بەندی مەئرەبی ناودار بە فەرمانی بەلقیس دروست کراوە • قورئانی پیرۆز بە درێژی باسی تەختو بەختو دەسەلاتی بێ وێنەی بەلقیسی کردووە •

کاتێك ڕۆمانەکان بالی بالدارو نالی نالداریان دەشکاند زەنوبیای تەدمور (١) کە وا دیارە لە جوانیدا کەم هاوتا بووە ، توانی وەك پالەوان لە ناوەندی سەدەی سێیەمدا ، واتە نزیکەی چوار سەدە بەر لە ئیسلام ، بێتە مەیدانەوەو ئەوی بە کەم پیاو دەکرێت بیکات ، ڕۆمانەکانی دەرکردو دەسەلاتی خۆی گەیاندە میسرو سودان ، شامو عیراقو ئاسیای بچوك • لە دوا شەڕیدا زەنوبیا سالی ٢٨٢ کەوتە دەست ڕۆمانەکان کە بە ڕێزەوە ناردیانەوە ولاتی خۆی •

---

(١) تەدمور ١٥٠ میل کەوتۆتە ئەولای دیمەشقەوە •

جێگـــەی شـیاوی جـــان دارك قولایی دلی هەمـــوو نیشتمانپەروەرێکە• ئەم کچە جوتیارە کە چاوی کردەوە فەرەنســەی نیشتمانی لە ژێر پۆستاڵی ئینگلیزی داگیرکەردا دەینالاند • تا ئـەو نەهاتە مەیدانەوە کەس نەیتوانی شاری ئۆرلیان ئازاد بکات • باســی ئازایەتیو لەخۆبوردنی جان دارك کەوتە سەر زوبانی گشت لایەك، پاڵی بە هەزاران لاوی فەرەنسەوە تا بێ ترس بکەونە گیانی دوژمن• بۆ خۆی هەمیشە لە ڕیزی پێشەوە بوو تا لە شەڕێکی گەرمی نزیك پاریس بە تیری دوژمن پێکراو کەوتە دەســت ژمارەیــەك پیـاوی ترسنۆکی خۆفرۆش کە بێ ســەوا بە هــەزار لیڤەر فرۆشـتیان بە ئینگلیزەکانی دوژمنیان • جان دارك تا ئەو ڕۆژەی کڵپەی ئاگــری داگیرکەر دوا هەناسەی ژیانی لێ بڕی (٣٠ی مایسی ١٤٣١) سەری بۆ کەس شۆڕ نەکرد ، خۆڵەمێشی لاشەی پیرۆزی زیاتر پیـاوانی فەرەنســەی بۆ خەبات هان دا •

ئەوانەی لە ناو پاشا هەرە ناودارەکانی ئەورویــادا دەتــوانن شان لە شانی ئیلیزابێثی یەکــەم بدەن زۆر کــەمن • ئیلیزابێــث بۆ ماوەی ٤٥ ساڵی ڕەبەق (لە ١٥٨٨وە تاوەکو ١٦٠٣) فەرمانڕەوایی ئینگیلتەرەی لە باوكو براو خــزمانی باشــتر کــرد • ئیلیزبێث لــە سەردەمێکی زۆر ناسکدا خۆی تەرخان کرد بۆخزمەتی وڵاتەکەی، تەنانەت شووشی نەکرد هــەرچەندە هەموو میــروپاشای ئــەوروپا شانازییان دەکرد گەر ئەو پێیان ڕازی بوایە • کاروباری وڵات لە ڕۆژگاری فەرمانڕەوایی ئیلیزابێثدا وەهــا ڕێکوپێكو بێ کێشـــە

دەچوو بە ڕێگەوە کە تا مردنی یەك جار سەرەك وەزیرانی نەگۆڕی • لە سەردەمی ئەودا بوو ئینگلیزەکان توانییان بگەنە ئەمەریکا ، هەموو ئەو قەرزانەی لەسەر ولاتەکەیان بوو بیدەنەوە ، کللكو باڵی پاشای لەخۆ بایی بووی ئیسپانیا فلیپی دووەم بکەن کە بەر لەوە بێ سوود هەوڵی دونیای دا بۆ ئەوەی ئێلیزابێث شووی پێ بکات •

ئافرەتە ئەسپارتەیی‌یەکانی یۆنانی کۆن شەڕ نەبێت کە کەوتبووە ئەستۆی مێردەکانیان ئیتر هیچ ئەرکێکی پیاو نەبوو بە ڕێکوپێکی بەجێی نەگەیێنن • پیاوە ئەسپارتەیی‌یەکان دەگمەن دەکەوتنە ماڵ، هەمیشە یا لە بارەگای لەشکر خەریکی مەشق یا لە ولاتان مەشغوڵی شەڕ بوون • وەك مێژوونووسێکی ئەو سەردەمە باسی دەکات پیاوانی ئەسپارتە فریا نەدەکەوتن تەنانەت منداڵەکانیشیان بە باشی ببینن • کشتوکاڵ ، بازرگانی ، پیشەسازیو هەموو کارێکی تری ژیانی ئەسپارتە بە دەست ئافرەتەوە بوون • هی وایان هەبوو داهاتی سالانەی شانی لە شانی داهاتی سالانەی بودجەی دەوڵەت دەدا •

هەر بەو جۆرەش لە کاتی شەڕی دوورودرێژی خاچدارانداا زۆر جار ئافرەت جێگەی ئەو میرو پاشاو دەرەبەگە گەورانەیان دەگرتەوە کە بە خۆیانو لەشکریانەوە بەرەو فەلەستین دەکەوتنە ڕێ • ناوچەی شامپێنی ناو فەرەنسە بۆ ماوەی چل ساڵ (لە ١١٨٢وە تاوەکو ١١٢٢) بە دەست ئافرەتێکەوە بوو •

له پێشکەوتووترین وڵات تا ناوەندی سەدەی حەڤدەش کەیبانوو گەر میوانێکی بهاتایە دەبوو بیباتە ژووری نوستنی ، کەلەگیو دیوەخان هی پیاو بوون • بەڵام کە ئافرەتی ئەوروپا چاوی کردەوە ئەویش دیوەخانی بۆ خۆی دامەزراند • ئافرەتە دەستدارەکانی پاریسو لەندەن کە خولیای یەکسانیی کەوتبووە کەلەیانەوە قبوڵیان داهێناو هەر یەکەیان ڕۆژێکی حەفتەیان بۆ میوانداری هەڵبژارد•ئەوانەی دەچوونە ئەو دانیشتنانە تەنها بایەخیان بە ئارایشتو خۆ ڕازاندنەوە نەئەدا ، بەڵکو دەشیانویست قسە بزانن و وەك پیاوان دەنگیان هەبێت • واش بوو • لەو دیوەخانانەدا گەلێك ئافرەتی لێ هاتوو دەرکەوتن ، ئەوانەی وەك پیاو قسەزان بوون،وەك ئەو بیریان دەکردەوەو لە جیهانو دەوروبەر دەگەیشتن •

ئەم جۆرە نیمچە کۆبونەوانە زیاتر ئافرەتیان بەرەو ژیانی سیاسیی برد•قسە بەرزەکەی مادام رۆلان لە گەرمەی هەراوبگری شۆڕشی فەرەنسەدا ، لەوکاتەدا کە تاوانبارو بێ تاوان وەك یەك سەریان دەپەڕێنرا ، تا ئیمڕۆش لە شوێنی خۆیدا دەنگ دەداتەوە، گرمەی دێت ، هەزاران داستان دێنێتەوە یاد :

« ئەی سەربەستی ! چەند تاوان بە ناوتەوە دەکرێت ! »

شایانی باسە ژمارەیەکی زۆر لە سەردارانو لایەنگرانی شۆڕش پێیان لە دیوەخانی مادام رۆلان نەدەبڕاو هەمویان بە ئەوپەڕی ڕێزو خۆشەویستییەوە سەیریان دەکرد • مادام رۆلان بە تەواوەتی

کاری کردبووه سەر جان ماری رۆلانی هاوسەری کە لە گەرمەی ڕوداوەکانی شۆڕشدا دوو جار بووە وەزیری کاروباری ناوخۆ • زۆری نەبرد مادام رۆلان بۆ خۆیشی بووە یەکێك لە قوربانی‌یەکانی ئەو تاوانە گەورانەی بە ناوی ئازادیو سەربەستی‌یەوە دەکران ، ڕۆژی ٨ی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٧٩٣ سەری قرتێنرا ، کە پاش دوو ڕۆژ جان ماری‌ی مێردی پێی زانی ئەویش لە داخانا خۆی کوشت •

ماری کۆریش ئافرەتێکی ناسراوی ترە کە لەگەڵ زانا گەورەکانی جیهان ناو دەبرێت • دۆزینەوەی ڕادیۆم بەرهەمی بیری وردی ئەوو پێری هاوسەری‌یە • بەو دۆزینەوەیەی ماری کۆری کە خەلاتی بەرزی نۆبلی پێ وەرگرت ، هیوای نەهێشتنی نەخۆشی شێرپەنجە پەیدا بوو • ژیانی ڕۆژانەو کارە زانستی‌یەکانی ماری کۆری‌ی تا ئێستەش سەرنجی نووسەران ڕادەکێشن • زۆر نی‌یە فرانسواز جیرۆی نووسەری فەرەنسەیی کتێبێکی سەربەخۆی دەربارەی ئەو زانا پایە بڵندە بلاوکردۆتەوە ، فرانسواز کتێبەکەی ناو ناوە « ئافرەتێك کە جێگەی ڕێزە » •

تاقی کردنەوەی ئەو ولاتانەی هەموو مافێکی ئافرەتیان داوە لە هەموو شت زیاتر ئەو ڕاستی‌یە دەسەلمێنن کە جیاوازی‌ی لە نێوان نێرینەو مێینەدا نی‌یە • هەر بۆ نمونە چەند ژمارەیەکی کەم لەم بارەیەوە دەخەینە بەر چاو • لە یەکیەتی سۆڤێت هەموو دەرگایەك

له کێڵگه‌کانه‌وه تا ئاسمانگه‌ری‌ی ، بۆ ئافره‌ت خراوه‌ته سه‌ر گازی پشت ، ئه‌مه‌ش ئه‌نجامی ڕاسته‌و خۆی ئه‌وکاره‌یه :

ساڵی ۱۹۲۸ ژماره‌ی ئه‌و ئافره‌تانه‌ی له یه‌کیه‌تی سۆڤێت کاریان ده‌کرد خۆی ده‌دا له ۸ر۲ ملیۆن که‌س ، ساڵی ۱۹۷۰ ئه‌و ژماره‌یه گه‌یشته نزیکه‌ی ٤٦ ملیۆن که‌س ٠ له شوره‌وی له ٥١٪ی کرێکارو فه‌رمانبه‌رو له ٥٤٪ی ئه‌وانه‌ی له کۆڵخۆزه‌کاندا به کشتوکاڵ یا په‌روه‌رده‌ی ئاژه‌ڵه‌و خه‌ریکن ئافره‌تن ٠ دیسان هه‌ر له‌وێ له ٤٧٪ی ئه‌وانه‌ی به کاری زانستی‌یه‌وه خه‌ریکن‌و له ۷۲٪ی مامۆستاو له ۳۱٪ی ئه‌ندازیارو له ۷۲٪ی پزیشك ئافره‌تن ٠ له ساڵه‌کانی شه‌ڕی دووه‌می جیهاندا پتر له ملیۆنێك ئافره‌ت چه‌کیان هه‌ڵگرت‌و دژی داگیرکه‌ره نازی‌یه‌کان چوونه ناوجه‌رگه‌ی شه‌ڕه‌وه‌و ژماره‌یه‌کی زۆر قوربانی‌یان داو گه‌لێکیان له پێناوی نیشتماندا چوونه سه‌ر پای قه‌ناره ٠

ئه‌مانه‌و گه‌لێك شتی تری وه‌ك ئه‌مانه به‌ڵگه‌ی ئه‌وه‌ن که مێینه هیچی له نێرینه که‌متر نی‌یه ٠ له ڕاستیشدا تا ئیمڕۆ هیچ بیرێك وه‌ك سۆشیالیزم‌و به ڕاده‌ی ئه‌و یه‌کسان سه‌یری ئافره‌تی نه‌کردووه ٠

بیری سۆشیالیزم‌و ئافرەت

ئەفلاتۆن‌و ئافرەت • ئافرەت لای ئیبن روشد • ڕێنیسانس • تۆماس مۆرو کامپانیللاو فۆرێی‌و بیبێل‌و ئافرەت • جـان دۆروان‌و پرودۆن • ڕۆژی ٨ی مارت •

دەبوو باری قورسی ژیانی ئافـرەت لـە زووەوە سـەرنجی نووسەرو فەیلەسوفە گەورەکانی جیهان ڕابکێشێت ، تایبەت ئەوانەیان کە دڵسۆزانە بـە دوای چارەسـەر کـردنی کێشـەکانی کۆمەڵـدا دەگەڕان • ئەوانەی لە میسری کۆن دەمردن پارچـەیەك کاغـەزی بەردی‌یان لەگەڵ دەناشتن کە ئەمەی تێدا نووسرابوو :

« کەسم نەکوشتووە ، فرمێسکی کەسـم نەڕشـتووە ، داوێن پیسیم نەکردووە ، ئازاری بێوەژنم نـەداوە ، شـیرم لە دەمی کۆرپە نەفڕاندووە ••• کەواتە گەورەکان ڕێگە بە مـردوو بدەن بێتە خزمەتان » •

فەیلەسوفی گەورەی یۆنان‌و جیهان ئەفلاتۆن بەر لە نزیـکەی ٢٣٠٠ ساڵ دەیگوت هیچ جیاوازی‌یەك لـە نێوان نێرینەو مێینـەدا نی‌یە،گەر هەشبێت جۆرە نەك ڕادە،واتە لەوانەیە ڕادەی زیرەکی‌ی پیاوێك لە ئافرەتێك یا لـە پیاوێـکی تر زۆرتربێـت،هەروەك‌چـۆن دەشێت ڕادەی زیرەکی‌ی ئافرەتێك لە پیاوێك یا لە ئافرەتێـکی تر زۆرتر بێت • لەبەر ئەوە ئەفلاتۆن دەیگـوت ڕژێمی سـەرکەوتوو

دەبێت بێ هیچ جۆرە جیاوازی‌یەك کاروباری میری‌و گشت کارێکی تر بە ئافرەت‌و پیاو بسپێرێت‌و وەك یەك بۆ هەموو ئەرك‌و فەرمانێك رایانبهێنێت • تەنها ئەوەندەیە بە لای ئەفلاتۆنەوە ئەو ئافرەتانەی کاریان پێ دەسپێردرێت دەبێت بە دەستوری پیاو لە چین‌و توێژەکانی سەرەوەی کۆمەڵ بن •

فەیلەسوفی گەورەی عەرەب‌و ئیسلام ئیبن روشد (١١٢٦-١١٩٨) تا رادەیەك ئاوا بوونی خۆری شارستانەتی ئیسلامی بەو بارە قورسەوە دەبەستەوە کە ئافرەتی تێکەوتبوو •

لە سەردەمی رێنیسان (نهضە)دا کە روناکبیرانی ئەوروپا ویستیان ئادەمیزاد لە کۆت‌و زنجیری سەدە ناونجی‌یەکان رزگار بکەن‌و شوێنی شیاوی خۆی لە کۆمەڵدا بدەنێ ئافرەتیش وەك نیوەی مرۆڤ سەرنجی راکێشاو سەنگی لە جاران زیاتر بوو • لای دانتی‌ی یەکەم نووسەری سەردەمی رێنیسانس پاتریس پۆرتینـاری وەك ئافرەتێك هیچی لە ڤیرجیلی نووسەرو شاعیری گەورەی رۆمانی‌ی کۆن کەمتر نەبوو • ئەنتۆنیۆ ئیڤانۆی روناکبیری ئیتالیایی سەردەمی رێنیسانس لە ناوەندی سەدەی پازدەدا ، واتە پتر لە ٥٠٠ ساڵ لەمەوبەر دەربارەی ئافرەت نووسیویە دەڵێت :

« راست نی‌یە ئافرەت وەك دابەستە ببەسترێتەوە ، لە ژیان دوور بخرێتەوە تا وای لێ دێت وەك ئەوانەی ساڵەهای ساڵ لە بەندیخانەدا دەمێننەوە بە هەموو شتێك سەرسام بێت » •

ڕوناکبیرێکی ئیتالیایی تری هەر ئەو سەردەمە بە ناوی جیللییەوە دەیگوت نیوەی کۆمەڵ کە پیاوە دەبێت دان بە تاوانی گەورەی خۆیدا بنێت‌و لێی پەشیمان بێتەوە ، چونکە پیاوان بە چاوی نۆکەرو کارەکەرو کەنیزەك سەیری ئافرەت دەکەن نەك وەك هاوڕێ ، ئەمەش ، وەك دەیگوت ، « کارێکە هیچ ئاژەڵێك زات ناکات بیکات » •

زانای هەرە گەورەو مامۆستای هەموو دەزگا ئەکادیمی‌یەکانی ئەوروپای سەردەمی ڕێنیسانس ئیرازموس (١٤٦٦ـ١٥٣٦) بە هەمان دەستوور سەرنجی بۆ ئەوە ڕادەکێشا چۆن هۆزو تیرە دواکەوتووەکانی ئەو سەردەمەی ئەمەریکای تازە دۆزراوە مێرد لەسەر جیابوونەوە سزا دەدەن نەك ژن •

لە سەردەمی ڕێنیسانسدا بۆ یەکەم جار لە مێژوودا بیروباوەڕی سۆشیالیزم سەری دەرهێنا • یەکەم کەس کە دەرکی ئەو ڕێبازەی کرد تۆماس مۆری زانای گەورەی ئینگلیز بوو •

تۆماس مۆر(١٤٧٨ـ١٥٣٥)لەبەر ئەوەی زیرەك‌و شارەزاو خاوێنی وەك خۆی کەم بوون بووە ئەندامی پەرلەمان‌و پاش ماوەیەك کرایە ڕاوێژکاری یەکەمی پاشای ئینگلیتەرە • مۆر کە مامۆستایەکی بەهرەمەندو پارێزەرێکی سەرکەوتوو بوو قەت حەزی لە کاری میری نەدەکرد ، بەڵام پێی وابوو لەو ڕێگەوە دەتوانێت دەور لە چاككردنی باری خراپی کۆمەڵدا ببینێت • کە ئەوە سەری نەگرت

جڵەوی دایە دەست خەیاڵو بە نـوکی خـامەی ڕەنگینی دیمـەنی کۆمەڵێکی بۆ کێشاین کە لە وێنەی ئەبوو ، کۆمەڵێك کـە تۆماس مۆر دەیویسـت بێتە نمونەی ڕژێمی داهاتووی ژیانی ئادەمیزاد • مۆر ئـەو کۆمەڵەی ناو نـا «یۆتۆپیا» کـە لـە دوو وشـەی لاتینی پێکهاتووەو بە هەردوکیان مانای « ئەو شوێنەی نی یە » دەبەخشن •

لە «یۆتۆپیا» هیچ جۆرە جیاوازی یەك نەبوو ، هەموان یەکسان بوون ، وەك یەك کاریان دەکردو وەك یەك دەژیان • بە پێی یاسای هەمان کۆمەڵ هەرچی جیـاوازی بێ لە نێـوانی ئافرەتانو پیـاوانی «یۆتۆپیا»دا نەبوو • ئافرەت لە کێڵگەو کارگەو کارگێڕیو فێرگەو لەشکرو هەموو شوێنێکی تر وەك پیاو کاری دەکـرد • ئافرەتـانی «یۆتۆپیا» مافی ئەوەیان هەبوو تەنانەت بشبنە قەشـەو بەڕێوەبـەری کاروباری کڵێسەو پەرستگاکان • هیچ ئافرەتێکی یۆتۆپی خـۆی بە جل شتنو چێشت لێنانەوە خەریك ناکات چونـکە خۆشی بکـوژێت ناتوانێت نانی بەلەزەتی وەك چێشتخانە گشتی یەکان لێ بنێتو جلو بەرگ وەك ئەو دەزگایانە بشوات کە بۆ ئەو کارە تەرخاو کراون• ئاخۆ کام ئافرەت بێت حەز نەکات لەگەڵ هاوەڵەکانی بە دەم ئاوازی خۆشەوە لە کۆشکێکی ڕازاوەدا کاتی نان خواردن بەرێتە سەر •

ئافرەتانی «یۆتۆپیا» هەموو خوێنـدەواری تەواون ، کـاتی بێ کاری بە خوێندنەوە یا وەرزش یا لێدانی ساتوسەمتور دەبەنە سەر، گاڵتەیان بە زێڕو خشڵ دێت چونکە لای ئەوان کەلەبچەو ئاودەست لە زێڕ دروست دەکەن • هیچ کام لە ئافرەتانی «یۆتۆپیا» ئارایشـت

بەکار ناهێنن لەبەر ئەوەی جوانی سروشت لایان لە سەروو هەموو جوانی‌یەکەوەیە ، جگە لەوەی بە لای پیاوانی «یۆتۆپیا»وە یەکەم جوانی‌ی ڕەوشتەو دووەم جوانی‌ی دەموچاو .

شایانی باسە تۆماس مۆر بە پێی توانا کچەکانی بە گیانی «یۆتۆپیا» گوش دەکرد بۆیەکا بوبونە نمونەو لە هەموو شوێن پەنجەی ڕێزیان بۆ ڕادەکێشرا . وا دیارە شارەزاییو زانیاری‌ی ئەوکچانە سنووری نەبووە ، هەر لەبەر ئەوەش بوونە سەرچاوەی گرنگی ڕوون کردنەوەی ژینامەو بەسەرهاتی باوکیان .

دیارە تۆماس مۆری گەورە کە لە هەموو شتێکدا وەك سەرنجی بۆ ئافرەت بەرز بوو ، بۆ کۆمەڵی دواکەوتووی ئەوسای ئینگیلتەرە دەستی نەئەدا . ڕۆژی ٦ی تەمموزی ساڵی ١٥٣٥ لە یەکێك لە بەندیخانە تاریکەکانی لەندەنی پایتەخت سەری پەڕێنرا .

دوای تۆماس مۆر بە دەوروبەری نیو سەدە تۆمازۆ کامپانێللای ئیتالیایی (١٥٦٨-١٦٣٩) لە «شاری ڕۆژ»دا چمکێکی کردە سەر مافەکانی ئافرەتانی «یۆتۆپیا» بەوەی سەعاتی کاری ڕۆژانەی بۆ ئەوانو پیاوان کردە چوار لە بریتی شەشو سەرتاپای ئەرکی پەروەردەو بەخێوکردنی منداڵی خستە ئەستۆی دەوڵەت .

سەدەی هەژدەو نۆزدە بیری «سۆشیالیزمی یۆتۆپی»(١)

(١) ئەو ڕێبازی سۆشیالیزمی‌یەی زۆر زەحمەتە لەگەڵ ژیاندا بگونجێت بە ناوی کتێبەکەی تۆماس مۆرەوە ناو نراوە « سۆشیالیزمی یۆتۆپی » .

زۆر پەرەی سەند • گشت سۆشیالیستە یۆتۆپی‌یەکانی ئەو سەردەمەش ، تەنها پرودۆن نەبێت ، دانیان بە هەموو مافێکی ئافرەتدا ناوەو لە هیچ ڕوویەکەوە لە پیاویان جیا نەکردۆتەوە • باری ژیانی ئافرەت لای شارل فۆریێ (١٧٧٢-١٨٣٧) پێوانەی ڕاستەقینەی ئازادی‌ی کۆمەڵە • فۆریێ دەیگوت هیچ کۆمەڵگایەکی ئەم جیهانە نە ئیمڕۆو نە سبەینێ مافی نی‌یە بڵێت ئازادم تا ئافرەتەکانی لە هەموو ڕوویەکەوە ئازاد نەبن ، دادو دادپەروەری بێ باڵو گیان دەمێننەوە تا سەرتاپای مافەکانی ئافرەت دەدرێن •

ساڵی ١٨٧٩ روناکبیری ئەڵەمانی‌ی ناودار ئۆگۆست بێبێل کتێبێکی بە ناوی « ئافرەتو سۆشیالیزم »ەوە بڵاو کردەوە کە تێیدا باسی ژیانی پڕ ئەندیشەی ئافرەتانی وڵاتە سەرمایەداری‌یەکان دەکاتو بە گەرمی شۆڕشگێڕان هان دەدات پشتگیری‌ی لە مەسەلەی ڕزگاری‌ی ئافرەت بکەنو داوا لەمانیش دەکات ڕیزەکانیان ڕێك بخەنو بچنە ناو کۆڕی خەباتەوە بۆ جێ بەجێ کردنی مافەکانیان• لە هەمان کتێبدا بێبێل زۆر بە توندی بەربەچی ڕاکانی پرودۆن سەبارەت بە ئافرەت دەداتەوە •

بیری سۆشیالیزم کاری کردە سەر ژمارەیەك ئافرەتی چالاك • یەکێك لەوانە جان دۆروانی فەرەنسەیی بوو کە ئافرەتێکی قسەزانو لێهاتوو بوو ، لە هەر کۆڕێکی سیاسی بۆی بلوایە مەسەلەی ئافرەتی دەهێنایە پێشەوە • دۆروان زۆر چاك دەیزانی یاسای

ولاتەکەی ڕێگەی ئافرەت نادات خۆی بۆ پەرلەمان بپاڵێوێت ، ئینجا لەگەڵ ئەوەش لە هەڵبژاردنی ساڵی ١٨٤٩دا خۆی پاڵاوت تەنها بەو نیازەی بە ناوی پرۆپاگەندەوە خەڵك لە دەوری خۆی کۆبکاتەوەو باسی بێ مافی ی ئافرەتیان بۆ بکات •

بەلام هیچی نابێت بەو قسانەی بە پرودۆنی وتن • وەك وتمان پییر جوزێف پرودۆنی فەرەنسەیی (١٨٠٩-١٨٦٥) تاکە سۆشیالیستی سەدەی نۆزدە بوو کە لەو باوەڕەدا بوو ئافرەت تەنها بۆ ناو ماڵ دروست بووە • پرودۆن لەم بارەیەوە قسەی قۆڕی زۆر کردووە ، بەلام جارێکیان جاین دۆروان لە قافدا باش دەیگرێت کە بە تەوسەوە پێی دەڵێت :

« ئەرێ جەناب زەحمەت نەبێ پێم ناڵێیت کام پارچەی لەشتە تۆی کردۆتە یاسادانەر »

لە وەلامدا جەنابی پرودۆن ڕەنگی سوور سوور وەك گۆمی خوێن هەلگەڕاو هیچی تر !

بەرە بەرە ئافرەتانی ئەم ڕێبازە تێکەڵ بە خەباتی شۆڕشگێڕانەی کۆمەلانی خەڵك بوون • ساڵی ١٨٧١ ئافرەتانی فەرەنسە دەوری باشیان لە پاراستنی « کۆمۆنەی پاریس »دا بینی • نزیکەی ١٠ هەزاریان لە پایتەخت ئازایانە هاتنە مەیدانەوە بۆ بەرگریی لە کۆمۆنە بەرامبەر هێرشی دوژمن • ئەو ڕۆژانە « یەکیەتی ئافرەتان بۆ پاراستنی پاریس‌و چاودێریی برینداران » دامەزرا • ژمارەیەك لەو ئافرەتانە لە شەڕی شەقامەکانی پاریسدا کوژران •

زۆری نەبرد کرێکاری ئافرەتی ئینگیلتەرەو فەرەنسەو ئەڵەمانیا ڕێکخراوی تایبەتی‌یان بۆ خۆیان دامەزراند• ساڵی ١٨٩١ کرێکاری ئافرەتی ئەڵەمانیا کەوتنە بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامەی (Gleichheit) (گلایخایت ـ یەکسانی‌ی) کە کلارا تسێتکین (١٨٥٧–١٩٣٣) بۆ ماوەی ٢٥ ساڵ لەسەر یەك سەرنووسەری بوو •

هەنگاوی داهاتووی گەورە لە سەرجەمی بزوتنەوەی ئافرەتاندا بەستنی یەکەم کۆنگرەی جیهانی‌ی ئافرەتە سۆشیالیستەکان بوو لە شتوتگارتی ئەڵەمانیا ساڵی ١٩٠٧ • کۆنگرەی شتوتگارت دەستەی سکرتێرانی ئافرەتانی جیهانی بە سەرۆکایەتی کلارا تسێتکین دامەزراندو ڕۆژنامەی «گلایخایت»ی کردە ئۆرگانی • لە کۆتاییدا بەشدارانی کۆنگرە بەیانێکیان بڵاو کردەوە کە تێیدا داوای خەباتیان دەکرد بۆ یەکسانی‌ی مافی ئافرەتو پیاو لە هەڵبژاردندا • ١١ ئەندامی کۆنگرە دژو ٤٧یان لایەنگری ئەم بڕیارە بوون •

دووەم کۆنگری ئافرەتانی جیهان ساڵی ١٩١٠ لە کۆپنهاگنی پایتەختی دانیمارك بەسترا • نوێنەرانی ئافرەتانی حەڤدە وڵات لەم کۆنگرەیەدا بەشدار بوون • یەکێك لە بڕیارە گرنگەکانی کۆنگرەی کۆپنهاگن دانانی ٨ی مارت بوو بە ڕۆژی ئافرەتانی جیهان کە کلارا تسێتکین پێشنیاری کرد • تا ساڵی ١٩١٤ ئافرەتانی هەر وڵاتە لە یەکێك لە ڕۆژانی مارتدا یادی ڕۆژی ئافرەتیان دەکردەوە ، بەڵام ئەو ساڵە وا ڕێك کەوت ئافرەتانی نەمسەو هۆڵەندەو وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاو هەنگاریاو ڕوسیاو ئەڵەمانیاو سویسرەو

چەند وڵاتێکی تر پێکەوە ٨ی مارت یادی ئەو ڕۆژەیان کردەوە ، لەوساوە ٨ی مارت بە تەواوەتی وەك ڕۆژی ئافرەتانی جیهان جێگەی خۆی گرت .

ڕۆژی ٨ی مارت بزوتنەوەی ئافرەتانی زیاتر بۆ پێشەوە برد . لەوساوە هەموو ساڵێك زوربەی ئافرەتانی جیهان ڕۆژی ٨ی مارت بە شێوەیەکی سەرنج ڕاکێش دەکەونە خۆو دروشمەکانیان بڵاودەکەنەوەو کاری ساڵانەیان لە کۆڕی خەباتدا هەڵدەسەنگێنن ، یەکێك لە یادەکانی ٨ی مارت ئاگری شۆڕشێکی گەورەی لە ڕووسیا هەڵگیرساند . ئافرەتانی پیترۆگرادی پایتەختەت ٨ی مارتی ساڵی ١٩١٧ خۆنیشاندانێکی گەورەیان دژی شەڕو ڕژێمی چاری برسێتی کرد ، لەو ڕۆژەوە جەماوەری پیترۆگرادو شارە گەورەکان وا خرۆشان تا لە ماوەیەکی کەمدا تەختوتاراجی نیکۆلایان تێکومەکان نەدا دەستیان هەڵنەگرت .

هەموو ئەو ڕاستییانەی تا ئیستە باسمان کردن نیشانی دەدەن چۆن ئافرەت ڕێگەیەکی سەختی بڕی تا هانە پێشەوەو بووە هێزێکی بزوێنەری دیاری کۆمەڵ . ڕاستە ئافرەت گەیشتووە بە گەلێك ماف و جێگەی شیاو ، بەڵام تا ئێمڕۆش بە هەموو پلەیەك نەگەیشتووە .

ئافرەتی ئیمڕۆ

خەباتی نوێی ئافرەتان • کێشەی تری ئافرەت • جیابوونەوە لە یەکیەتی سۆڤێت • کۆمەڵەی دوور خستنەوەی پیاو • ڕۆژنامەی دانو نینۆك •

بەسەرهاتەکانی شەڕی یەکەمی جیهان کۆسپی زۆریان هێنایە ڕێگەی بزوتنەوەی ئافرەتان کە لەگەڵ تەواو بوونی ئەو شەڕەدا دیسان تێهەڵچوونەوە • دوای شەڕ ژمارەیەك ڕێکخراوی تری ئافرەتان دروست بوو، وەك «یەکیەتی فێدرالی ئافرەتە زانکۆییەکانی جیهان » (ساڵی ١٩١٩ دامەزرا)و « دەرگای کراوەی ئومەمیەت بۆ ئازادکردنی ئابووریی کرێکاری ئافرەت» (ساڵی ١٩٢٩ دامەزرا)و «یەکیەتی فێدرالی ئەو ئافرەتانەی بە کاری سەربەستەوە (١) خەریکن» (ساڵی ١٩٣٠ دامەزرا) • هەمان کات بزوتنەوەی ئافرەتان لە زۆر ولاتی تردا سەری دەرهێنا، وەك میسرو لوبنانو تورکیاو چینو ئێرانو ژمارەیەك ولاتی ئەمەریکای لاتینی •

لە دوای شەڕی یەکەمی جیهانەوە ئافرەتان کەوتنە بایەخ دان بەو مەسەلە گەورانەش کە بەر لەوە بە کاری پیاو دادەنران، وەك مەسەلەی ئاشتی • بە وێنە ئابی ١٩٣٤ دەوروبەری ١١٠٠ نوێنەری ئافرەتانی دەیان ولات (ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، فەرەنسە، ئینگیلتەرە، یەکیەتی سۆڤێت، سویسرە، ئیسپانیا، بەلجیکاو گەلێك

(١) مەبەست ئەو کارانەیە کە سەر بە میریی نین •

وڵاتی تر) لە پاریس کۆنگرەیەکی گەورەیان دژی شەڕو فاشیزم بەست • دوای نزیکەی چوار ساڵ ئافرەتانی جیهان بە هەمان دەستوور کۆنگرەیەکی تریان لە مارسێلیا بەست •

شەڕی دووەمی جیهان بە ملیۆن کچی هەتیوو ژنی بێوەژن کرد ، دەیان هەزار ئافرەتی زەردو سوور بوونە خۆراکی ئاگری شەڕ • دیارە دوای ئەو شەڕە سامناکە دەبوو بزوتنەوەی ئافرەتانیش وەك هەموو دیاردەکانی تری کۆمەڵ هەنگاوی نوێ بەرەو پێشەوە بنێت • کانونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٥ « یەکیەتی دیموکراسیی ئافرەتانی جیهان » دامەزرا کە سەرەتا ئافرەتانی ٣٩ وڵات تێیدا بەشدار بوون • چ ئەم یەکیەتی‌یەو چ زوربەی ڕێکخراوەکانی تری ئافرەتانی جیهان بایەخ دەدەن بە مەسەلە گرنگەکانی ژیانی ئیمڕۆی ئادەمیزاد ، وەك مەسەلەی ئاشتیو ئازادیی گەلانو خەبات دژی برسێتیو چەوساندنەوەی نەتەوەییو ئەو جۆرو بابەتانە •

شایانی باسە دەمێك ساڵە ئەنجومەنی نەتەوە یەکگرتووەکان بایەخ دەدات بە بزوتنەوەی ئافرەتانو داواکانی • ساڵی ١٩٦٩ ، بە وێنە ، ئەنجومەنی ناوبراو لەسەر داوای ئافرەتانی جیهان بڕیاری نەهێشتنی جیاوازکاریی ئافرەتی بڵاوکردەوە •

لەگەڵ ئەوەش زۆر لایەنی کێشەی ئافرەت هێشتا چاوەڕوانی چارەسەر کردنن • لۆسیل مایەری سکرتێرەی گشتیی کۆنگرەی ئافرەتانی جیهان کە ساڵی ١٩٨٠ لە کۆپنهاگن گیرا ئاشکرا دانی

بەوەدا نا کە لەم سەڵانەی دوایدا شتێکی ئەوتۆ بۆ ئافرەت نەکراوە• لە ڕاستیشدا وایە ، تایبەت گەر سەیری جیهان بەسەر یەکەوە بکەین•زۆر دوور نەڕۆین تا سەرەتای حەفتاکان نزیکەی لە ٨٥٪ی ئافرەتانی ئەفەریقا نەخوێندەوار بوون • ئێستەش جیاوازی‌یەکی ئەوتۆ لەو بارەیەوە نی‌یە ، هەرچەندە پێمان ناوەتە کۆتای سەدەی بیستەم •

بەشێکی زۆر لە ئافرەتانی جیهان دەزانن بنووسن و بخوێننەوە، بەڵام کەمیان خوێندەوارن • ڕەنگبێ لە هەزارا یەکی ئافرەتە هەرە خوێندەوارەکانی ئەو وڵاتانەی پێیان دەڵێن جیهانی سێیەم ڕۆژی چاو بە ڕۆژنامەیەکدا نەخشێنن ، یا ساڵی کتێبێك نەخوێنەدنەوە • ئەو جۆرە خۆشەکانە بە ڕووکەش گەیشتوونەتە لقە پۆپەی پێشکەوتن ، بەڵام لە ناوەرۆکدا جیاوازی‌یەکی ئەوتۆیان لەگەڵ داپیرە گەورەیاندا نی‌یە • زوربەیان ناوی هەموو بۆنە خۆشەکانی کارگە ناودارەکانی فەرەنسەیان لەبەرە ، هەرچەندە قورسیشن ، بەڵام کەسیان ناوی دوو بەرهەمی هیچ نووسەرێکی گەورە نازانن ، هەرچەندە سوکیشن •

پاشماوەی ئەو جۆرە ئافرەتانە بوونەتە بار بە سەر شانی وڵاتە سۆشیالیستەکانەوە کە ئەوانیش گیرۆدەی گەلێك کێشەی ئافرەتن، وەك کەمی‌ی یا ڕادە نزمی‌ی باخچەی ساوایان • ڕاستە جیابوونەوە لە یەکێتی سۆڤێت لە هەموو وڵاتە پێشکەوتووەکان کەمترە ، بەڵام تەنانەت لەوێش نیسبەتی ئەو جیابوونەوەیە ساڵ بە ساڵ بەرز

دەبێتەوە • ساڵی ١٩٦٠ جیابوونەوە لە هەزاردا ٣ر١ بوو ، ساڵی ١٩٦٥ بووە ٦ر١و ساڵی ١٩٧٠ بووە ٦ر٢و دوای سێ ساڵ گەیشتە ٨ر٢ •

لە وڵاتە هەرە پێشکەوتووەکانی جیهان ، وەك دیمان ، هێشتا ئافرەت بە تەواوەتیو لە هەموو ڕوویەکەوە یەکسان نییە • بێزاریی ئافرەتانی جیهان ئیمڕۆ لە زۆر شتدا خۆ دەنوێنێت • لە وڵاتە سەرمایەدارییەکانی ڕۆژئاوا هەر دەستە ئافرەتێ وەڕسن و ڕێکخراوی تایبەتیی بۆ خۆیان دادەمزرێنن • لە ماوەی چەند ساڵێکی کەمدا تەنها لە فەرەنسەو ئیتالیاو ئینگیلتەرە نزیکەی ٥٠ ڕێکخراوی ئافرەتانی لەو بابەتە دامەزرێنران •

هەر لەو جۆرە وڵاتانە ئافرەتی وا پەیدا بوون کە بە هیچ جۆر چارەی پیاویان ناوێت • ژمارەیەك لە ئافرەتانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا ڕێکخراوێکیان دامەزراندووە ناوی « کومەڵەی دوور خستنەوەی پیاوە »• دەستەیەك لە هاوبیرانی ئەو ئافرەتانە دیسان لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا « کۆمەڵەی جیهانیی ستەمی ئافرەتانی دۆزەخ »یان دامەزراندووە •

بەخشەو نووسراوی ئەو ڕێکخراوانەش زۆر دەگەیێنن • «دان و نینۆك» ناوی یەکێکە لەو ڕۆژنامانەی ئافرەتانی ئەمەریکا بڵاویان دەکەنەوە • «ئافرەتی شەڕانی»ش ناوی یەکێکە لەو بەخشانەی خوشکەکانیان لە ئینگیلتەرە چاپیان دەکەن •

ئەگەر بۆ مافی ئافرەتی کورد لایەنێکی باشی تێدا بێت ئەوەیە کە شکور دەستی ناگاتە « دانو نینۆك » و «ئافرەتی شەڕانی»و ئەو جۆرە دەنگانەی وا گڕ بوون نووزەی ئاوازی ناسکی ئافرەتیان تێدا نەمـــاوە •

ئافرەتی کورد

ئـــافرەتی کـــورد لای گەڕیـــدە
ئەوروپاییەکان • ئاواتی حاجی قادرو
مەلای گەورەو گۆرانو بێکەسو قانیعو
هێمـــن • زمـــانی خەســـو • کچـــی
خوێندەواری هەولـــێرو سلێمـــانی •
حەپســـە خـــانو مینا خـــان • کچانی
زانکۆی بەغدا •

گەڕیدە ئەوروپایی‌یەکان گەلێکیان بە شانو باهـــۆوی ئافرەتی کوردا هەڵداوە ، بە ڕادەیەك جارو بار خۆمانمان لە بیر دەچێتەوە • وابزانم ئەو گەڕیدانە بێ نیازی خراپ کەمێك زۆر ڕۆیشتون ، وا دیارە کە لە کۆڵانە تەسکەکانی شارە داخـــراوەکانی ڕۆژهـــەڵاتەوە هاتوونە ناو شاخو داخە کراوەکانی کوردستانەوە کەمێك سەریان لێ تێکچووە بۆیەکا ئافرەتانی کوردیان لە ئافرەتانی دەوروبەریان باشتر هاتوونەتە بەر چـــاو •

ڕاستە ئافرەتی کورد بێ خاوس نی‌یە ، بەڵام ئافرەتانی هەموو ناوچە شاخاوی‌یەکانی جیهان هیچ کاتێك هیچ کامیان بێ خاوس نەبوون

چونکە نە سەرماو سۆڵەی زستانو نە تەڵزمی بەردی شاخەکان ڕێگەی پێ خاوسی‌ی نادەن • هەر ئافرەتێکی دەشتەکانی هندستان بهێنیتە ناو شاخەکانی کوردستان دەبێت نان لە دەمی خۆی‌و زارۆلەکانی بگرێتەوە تا پارەی جوتێك پێڵاو بۆ خۆی‌و بۆ ئەوان پاشەکەوت دەکات •

بە هەمان دەستوور ئافرەتی لادێی کورد کەمێك لە ئافرەتی لادێیی چەند شوێنێکی تر پۆشتەترن ، حەزیان لە ئاڵو والآ زۆرە، جلو بەرگیان دڵ دەکاتەوە ، بەڵام ئەمیشیان بەرهەمی سروشتە ، ئەو ئافرەتە چاوی بە سەوزایی‌و شینایی‌و گوڵاڵەسوورەی دڵفرێن کردۆتەوەو هەمیشە ئەو ڕەنگانە دڵو هەستیان بزواندووە • خۆ ئەگەر تەواو پۆشتەش نەبێت ئەوا بەرگەی بەفرانبارێك ناگرێت •

دیسان ڕاستە ئافرەتی لادێیی کورد عەباو پەچەی نەزانیوە ، بەڵام هەر ئەوەمان مابوو ئەو ئافرەتانە بە عەباو پەچەوە بە ناو دڕكو داڵی ناو کەندەڵانو چڕە داری لێڕانو لێشاوی ئاوی ناو گەلی‌یەکاندا مەشکەو هەمانەی پڕ بگوێزنەوە • هەر ئافرەتێکی عەجەم ڕێی بکەوتایە کوردستان دەبوا بەر لەوەی دەست بۆ هیچ بەرێت عەباو پەچەکەی فڕێ بدات • بڕواننە سەیرانە تێکەڵەکانی ئیمڕۆش دەبینن باجی ڕەعناو باجی مرووەت وەك کنێرو وەك ڤیان بێ عەباو پەچە هاتوچۆ دەکەن •

مەبەستم لەم قسانە ئەوەیە بڵێم ئافرەتی کورد نە هیچی لە کەس زیاترەو نە هیچیشی لە کەس کەمترە • کەی ، بێکەسەو وتەنی ، « گیرۆدەی دەستی زوڵم » بوو ئەوساکە وەك هەموو دەستە خوشکێکی گیرۆدەی تری دواکەوتوو دەبێتو شەقڵی ئەو دواکەوتنەی پێوە دیار دەبێت • وابزانم لەگەڵمان گەر بڵێم پێویستە کورد لە هەموو کەس زیاتر لە داڵغەی ڕۆمانسی‌یەوە بەدوور بێت •

ئافرەتی کورد ، وەك هەموو ئافرەتانی جیهان ، بە درێژایی مێژوو گیرۆدەی بێ مافی‌و زۆرو ستەمی کۆمەڵ بووە • ژمارەیەك لە دابو نەریتە هەرە ناشرینە دەستکردەکانی ژیان ڕەگو ڕیشەیان لە ناوماندا داکوتاوە • لە لادێکان هێشتا ژن بە ژنو شیربایی هەر ماون • تەنانەت لە شارەکانیش دەگمەن کچمان بە ئارەزووی خۆی شوو دەکات • مارەیی‌و پەلپو ناز‌ونوزی ماڵە کچ بوونەتە کۆسپێکی گەورە لەبەر دەم ژن خواستندا ، قانیع حەقی‌یە « مارە بڕینی » ناو ناوە « بە پارە کڕین » • تا دوێنێ هەبوون شانازی‌یان دەکرد کە تەنە لۆکە بەشێك لە نیشانەی ماڵە زاوا بوو ، هەشبوون هەر بۆ ئەوە لیك بە لالغاوەیاندا دەهاتە خوارێ ، نەیاندەزانی چۆن بۆڕی ئەو «بیر تیژانە» بدەن کە لۆکەیان کردە دیاری‌ی دەستیان •

پێوەندی‌ی نێوان بوكو خەسوی ئێمڕۆمان جیاوازی‌یەکی ئەوتۆی لەگەڵ ڕابوردوماندا نی‌یە ، جاری وا هەیە خراپتریش بووە،بەڵگەش ئەو وشە نوێ‌یەی ناو زمانی کوردی‌یە کە بوکەکانمان ڕێكو پێك بۆیان داتا شیوین بەوەی «صبار»ی دڕك ژەهراوی‌ی

عـەرەبی‌یان کـــردۆتە ... (زمـانی خەســو) • بڕوا ناکەم پرۆفیسۆرەکانی زمان‌و ئەدەبی کوردی قەت بۆ زاراوێکی وا لەبار بچـونایە !

نەخوێندەواری‌ی باڵی ڕەشی بە سەر زوربەی هــەرە زۆری ئافرەتانی کوردستاندا کێشاوە•ئەم نمونەیە لە ڕابوردووی نزیکمان دێنمەوە :

ساڵی ١٩٥٢ لە هەموو پارێزگای هەولێر تەنها ٧٥٩و لە هەموو پارێزگای سلێمانی تەنها ١١٣٢ کچ دەچوونە قوتابخانەی سەرەتایی• ئەوانەی هەولێر هەموو بەسەر یەکەوە ٣٩و ئەوانەی سلێمانیش ٤٩ مامۆستای ئافرەت دەرســـیان پێ دەگوتنـەوە • هەر ئەو ســاڵە لــە پارێزگای هەولێر ١٣١٢٨٨ ئافرەتی نیشتەجێ هەبوون ، ژمـارەی ئەوانەیان کە لە پێنج ساڵان زیاترو نەخوێندەوار بوون گەیشـتبووە ١٠٧٩٤٠ کەس • هەمان ساڵ ژمارەی ئافرەتانی پارێـزگای سلێمانی بێ کۆچەرەکانی خۆی دەدا لە ١٢٤٦٣٣کەس ، ژمارەی ئەوانەیان کە لە پێنج ساڵان زیاترو نەخوێندەوار بوون گەیشتبووە ١٠١٨٨٦ کەس • لەبەر ئەوە هیــچ ســەیر نی‌یە هــەر ئەو دەوروبــەرە لــە پارێزگای هەولێر لە ٨٢٤ منداڵی تازە لـە دایك بوو لــە ســاڵێکدا ٥٢٢یان‌و لە سلێمانی لە ٥٢٣ منداڵی تازە لـە دایك بوو ٣٦١یان بــە خاك سپێردران •

نامەوێت زیاتر دڵگیرتان بکەم بۆیەکا لـەو ژمارە زۆرانـەی

دەربارەی پێش پەنجاکان کۆم کردوونەوە هیچتان بۆ ناهێنمەوە •

بە داخەوە تا ئیمڕۆش ڕووناکبیرانی کورد ، دەستەیەك شاعیریان نەبێت ، وەك پێویستە هەستیان بەم کە لێنە گەورەیەی ژیانی گەلەکەیان نەکردووە ، گەر نەگەڕاینە دواوە هیچ نەچوینەتە پێشەوە • «کوردستان»ی یەکەمین ڕۆژنامەی کوردیی کۆتای سەدەی ڕابوردوو چەند جارێك لەو شوێنانەیدا کە بە ناوی ئاینەوە کوردی بۆ خوێندن هان داوە ئافرەت و پیاوی تێکەڵ کردووە ، کەچی دوای نزیکەی نیو سەدە کون و قوژبنی ژمارەی ساڵێکی گۆڤارێکی وەك «هاوار» دەبشکنیت بێ ئەوەی هاوارێکی بۆ ئافرەتی کورد تێدا بدۆزیتەوە •

لەم مەیدانەدا ، وەك زۆر مەیدانی تری ژیانی ڕووناکبیریمان، شاعیران بۆڕی ئەوانی تریان داوە (١)• «نێرو مێ» لای حاجی قادری کۆیی فەرقیان نەبوو • مەلای گەورە چەند جارێك لە شیعرەکانیدا بە وردی هاتۆتە سەر باسی ئافرەتی کورد ، بۆ چاکە هانی داون و بە توندی ڕەخنەی لەو داب و نەریتانە گرتووە کە ئافرەت گیرۆدەیانن • مەلای گەورە وەك باوکێکی دووربین بەر لە هەموان لە کۆیە کچەکانی خۆی خستە بەر خوێندن • بێکەسیش بە گەرمی ئافرەتی کوردی بۆ تێکۆشان و سەربۆش فڕێدان هان

---

(١) دەربارەی ئەم باسە بڕوانە : محەمەدی مەلا کەریم ، خەباتی شیعری کوردی لە پێناوی ئازادیی ئافرەتاندا ، ــ « بەیان » ، بەغدا ، حوزەیرانی ١٩٧٥ ، ل ٢ ــ ١٥ •

دەدا • لە چلەکاندا « نەسرین دەمێکە »ی بێکەس بووە سروودێکی نیشتمانیی ئازادیخوازانی کورد (دەوروبەری ناوەندی ساڵی ١٩٤٤ کاك شەوکەت محەمەد ئاوازێکی ناسکی بۆ دانا) • « قەڵشی کوڵمی سووتاوی کچی لادێ »و ڕەنجەڕۆیی « کیژی شێخو کیژی حاجیو کیژی ئاغا » سەرنجی هێمنی موکریانی یان ڕاکێشا • گۆران « توندو تیژترین دەنگی بێزاری لە باری پڕ جەورو ستەمو دواکەوتووی ژیانی کوردەوە » دەربڕیوە •

کەسمان نی یە نەزانێت کە ئافرەتی کورد بەش بە حاڵی خۆی لە کۆڕی خەباتدا درێغی نەکردووە • لێرەدا تەنها چەند ڕاستی یەکی کەم زانراو یا نەزانراو دەخەمە بەر چاو •

حەپسە خانی نەقیب ئافرەتێکی لێ هاتوو بوو ، لە بیستو سی یەکاندا چەند جارێك نامەی تایبەتیی ناردووە بۆ بارەگای یەکیەتی نەتەوەکان لە جنێفو تێیدا باسی ئەو جەورو ستەمە زۆرەی کردووە کە بە سەر کورد هاتوون • ئەو نامانە ئێستە بوونەتە بەڵگەی گرنگ بۆ لێکۆڵینەوەی مێژووی نوێی گەلەکەمان • مینا خانی هاوسەری قازی محەمەد نەمر لە ڕۆژگاری کۆماری مەهابادا جێگەی حەپسە خانی نەقیبی گرتبۆوە • وا دیارە خەریکی دامەزراندنی یەکەم ڕێکخراوی ئافرەتان بووە •

لە سەردەمی پاشایەتیدا کچە کوردەکانی زانکۆی بەغدا ئازایانە لە خۆنیشاندانە نیشتمانی یەکانو ئاهەنگە نهێنی یەکانی

نەورۆزدا بەشدار دەبوون • ئـەم ناوانە بەشێکن لەوانەی بە چاوی خۆم دیومن و لە بیرمن : خوالێخۆشبووان ڕوناك زوهـدیو نەوزەر نوری ، نازەنین سالح قەفتان ، حۆریی عەلی ئاگا ، درەخشانی عارف نەجیب ، شەوقیی یە ئەحمەد ، درەخشـانی شـێخ جەلال ، زەکیێی عومەری سام ئاغا ، سورەیا محەمەد ، نەزیرە ڕەشید ، ناجییە مستەفاو گوڵشەن ڕەواندوزیو ژمارەیەکی تر کە بە داخەوە نایەنەوە یادم •

هیوادارم باری ژیانی ئافرەتانی کوردو مێژووی بزوتنەوەیان زیاتر سەرنجی نووسەرانمان ڕابکێشن و گەلێك بەرهەمی تری وەك « ئافرەت لە چیرۆکی کوردیدا »ی کاك صەباحی غالب و « خەباتی شیعری کـوردی لە پێناوی ئازادیی ئافرەتاندا »ی کاکە حەمـەو « ئافرەتی لادێیی کورد »ی کاك بورهان قانیع بەشێك لە کەلێنەکانی کتێبخانەی کوردیی بڕیکەنەوە •

× × ×

پێرست

پێشەکی ٣ ـ ٤

بەهاری کورتی ئافرەت

ئافـرەتو کشـتوکاڵ • پەیدابوونی خێزان • مـێردزۆریی • چـۆن باوك منداڵـی خۆی ناسییەوە • کەڕو لاڵەکان ڕۆژهەڵات • ٥ ـ ١٠

ڕۆژی ڕەشی ئافرەت

داوێـن پیسوی • عەبـاو پەچـە • کـوڕ پەرستیی • ژنزۆریی • کۆرنێلاو میسالینا • مەکرو جامبازیی ئافرەت • پیـاوی ژنانـی • دیوەخانو چایخانە • حەمامی ژنـان • سورو سپیاو • ١١–٢٧

سەرەتایەکی نوێ

ژیانی نوێی ئافرەت • ئافرەتو کار • ئافرەتو خوێندن • مادام کۆری • خەبتی ئافرەتـان • شۆڕشی فەرەنسەو ئافرەت • چیرۆکی خانمی لەندەنی • داگـیرکردنی هۆڵـی پـەرلەمان • ئافرەتانو کۆشکی سپی • ٢٧–٤١

تیشکی ئازادیی

مافی خوێندنو هەڵبژاردنو جیابوونەوە • یەکەم دوکتۆرو پارێزەری ئافرەت • داهاتی ساڵانەی ئافرەتی ئەمەریکا • ئافرەتانی ژاپۆنیا • ئافرەتە خراپەکانی بەغدا • کێشەی جیابوونەوە • هیتلەرو ئافرەت • ئافرەت لای ئەرستۆو ڕۆسۆ • ٤١ـ٥٢

وەلامی ژیانو مێژوو

سەمیرامیس • کلیۆپاترا • تەختی بەلقیس • زەنوبیای تەدمور • خۆلەمێشی جاندارك • ئافرەتانی ئەسپارتە • قبوڵ • مادام رۆلان • ماری کۆری • ئافرەتانی سۆڤیێت • ٥٢ـ٦٠

بیری سۆشیالیزمو ئافرەت

ئەفلاتۆنو ئافرەت • ئافرەت لای ئیبن روشد • ڕێنیسانس • تۆماس مۆرو کامپانێللاو فۆرێیۆ بیبێلو ئافرەت • ڕۆژی ٨ی مارت • ٦١ـ٦٩

ئافرەتی ئیمرۆ

خەباتی نوێی ئافرەتان • کێشەی تری ئافرەت • جیابوونەوە لە یەکیەتی سۆڤیێت • کۆمەڵەی دوور خستنەوەی پیاو • ڕۆژنامەی دانو نینۆك • ٧٠ـ٧٤

ئافرەتی کورد

ئافرەتی کورد لای گەڕیدە ئەورووپاییەکان • ئاواتی حاجی قادرو مەلای گەورەو گۆرانو بێکەسو قانیعو هێمن • زمانی خەسو • کچی خوێندەواری هەولێرو سلێمانی • حەپسە خانو مینا خان • کچانی زانکۆی بەغدا • ٧٤ـ٨٠

× × ×

سەرنج

بە داخەوە ژمارەیەك هەڵەی چاپ کەوتوونەتە چەند شوێنێکی ئەم کتێبەوە ، بە پێویستمان زانی سەرنج بۆ ئەمانەیان ڕاکێشین :

ل ١٧ : کۆتای پێنجەم دێڕ دەبێتە (زەنگین) نەبن •

ل ٣٠ : وشەی یتەو لە دێڕی چواردەمیندا دەبێتە پتەو •

ل ٣٣ : هەموو دێڕی دوازدەمین لادەبرێو ئەمەی دەخرێتە جێ : دەوری ئافرەتانی فەرەنسە لە شۆڕشدا زۆر گەورە بوو ،

ل ٤٦ : یەکەم وشەی دوا دێڕ دەبێتە نزیکەی •

ل ٥٦ : وشەی ئەوروپادا لە یەکەم دێڕی دووەم پەرەگرافدا دەبێتە ئەورووپا ، ئێلیزبێشی چوارەم دێڕی هەمان پەرەگراف دەبێتە ئێلیزابێت •

ل ٦٤ : وشەی ئەبوو لە دووەم دێڕدا دەبێتە نەبوو ، وشەی تەرخاویش لە یازدەمین دێڕدا دەبێتە تەرخان •

گلەیی و سوپاس

● لە دەستنووسی ئەم کتێبەدا چوکلە بۆ پیتی (ر)ی قەڵەو لـە سەرەتاو ناوندو کـۆتای وشـەکاند دانراوە ، بـەڵام دوای چاپ زوربەی ئـەو چوکڵانـە لە (ر)ی سەرەتای وشـەدا نەماون • هەروەها لە گەلێك شوێندا نوقتەو وێرگولی نێوان ڕستەکان بە جیا چاپ نەکراون • ئۆباڵی هەردووکیان وان لە ئەستۆی تیپکارانی چاپخانـەی « الحـوادث »دا • لەگەڵ ئەوەشی دڵسۆزیی ئەوان نەبوایە ئەم بەرهەمە وا ڕێـكو پێك نەدەکەوتە بەر دەستی خوێندەواران ، ئەوەی شایانـی سوپاسی زۆرە •

● گەلێك سوپاس بۆ برای خۆشەویستم دوکتۆر ئەوڕەحمانی حاجی مارف کە بەشێك لە ئەرکی چاپ کردنی ئەم کتێبەی گرتە ئەستۆ •

لە کتێبخانەی نیشتمانیی بەغدادا
ژمارە (١١٩٧) ساڵی ١٩٨١ی دراوەتێ

الدكتور كمال مظهر احمد

المرأة في التأريخ

(بحث تأريخي ـ اجتماعي موجز)

نرخي ٤٠٠ فلس

بغداد ـ ١٩٨١
مطبعة الحوادث